

H. İBRAHİM DEMİRKAZIK*

Emrî Divanı'nda Âdetler ve Gelenekler

Customs and Traditions in the Emrî's Divan.

Ö Z E T

Şairler içinde yaşadıkları toplumdan bağımsız düşünülemez, bu divan edebiyatı şairleri için de geçerlidir. Divan edebiyatının pek çok kültürel unsuru bünyesinde barındırdığı rahatlıkla söylenebilir. Bunların başında da devrin âdet ve gelenekleri gelmektedir. 16. Yüzyıl şairi Emrî'nin (ö1.1575) Divan'ında da çok sayıda âdet ve gelenek yer almaktadır. Hazırlanan bu çalışmada bahsi geçen eserdeki âdet ve gelenekler tespit edilmiş, şairin bunlarla ilgili dile getirdiği tasavvurlar ortaya konulmuş, verilen örneklerin ışığında bunlar açıklanmaya çalışılmıştır. Tespit edilen unsurlar mümkün olduğunca tasnif edilmiş ve belli başlıklar altında toplanarak ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Divan şiiri, klâsik Türk şiiri, Emrî, âdet, gelenek.

A B S T R A C T

Poets cannot be considered independent of societies in which they live. This is also applicable for poets of Divan Literature. We can readily state that Divan Literature comprises various cultural elements. These elements are principally customs and traditions of the age. In the Divan of Emrî (d. 1575), a 16th century poet, there are a lot of customs and traditions. In this paper, the customs and traditions in this Divan are identified, poet's conceptions in relation to these customs and traditions are stated and these are tried to be illustrated with examples. Identified cultural elements are classified to the utmost and dealt with being categorized under certain titles.

KEYWORDS

Divan Poetry, Classical Turkish Poetry, Emrî, custom, tradition.

Giriş

Günlük yaşamdan beslenen edebiyat, her zaman hayatın bir parçası olmuştur. Bazı edebî gelenek ve akımlarda bu mahiyetin diğerlerinden az ya da çok olduğu söylenebilir ancak bu durum edebiyatın hayatın parçası olduğu gerçeğini değiştirmez.

Kültür ve sanat mahsulleri sadece kendi kuralları içinde değerlendirilip, ürünü oldukları toplumdan bağımsız düşünülemezler. Çünkü o ürünleri yaratanlar o toplumun bir ferdi olmakla kalmazlar, toplumsal

* Yard. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (ibrahim.demirkazik@bilecik.edu.tr).

yaşayışın işleyişini düzenleyen bir etken olarak da faaliyete katılırlar. Yaşadıkları toplumun gerek yapısal ve gerekse bu yapıya bağlı olarak düşünsel örgüsünün izlerini yansıtırlar (Özkırımlı 1999: 253). Divan şiiri için de bu durum böyledir. Nejat Sefercioğlu “Divan şairi çevresinde gördüğü, yararlandığı ve kullandığı her şeyi şiirinde kullanmıştır.” (Sefercioğlu 2004: 203) derken buna işaret etmektedir. Fatih Köksal, “Kendisi de toplumun bir bireyi olan divan sanatkarı –elbette bir halk şairi kadar olmamakla birlikte- mensubu bulunduğu toplumun kültür ve medeniyet dairesinin inanç, görenek, âdet ve alışkanlıklarını bir şekilde eserine yansıtmıştır.” (Köksal 2005: 353) diyerek bu görüşü desteklemektedir. Hatta Atilla Şentürk, “Eski edebî metinlerimiz pek az millete nasip olacak derecede zengin ve henüz işlenmemiş binlerce konuyu içerisinde barındırmaktadır. Şöyle ki bazı konularda mevcut kaynaklarda en ufak bir bahis bulunmasa dahi manzum metinlerde kıvrıntı hâlinde bulunan bilgilerin birbirini tamamlaması yoluyla söz konusu kelime, obje yahut âdet ve gelenek hakkında çok zengin bilgi edinmek mümkündür.” (Şentürk 1993: 178) sözleriyle bu edebiyatın önemini vurgulamıştır.

Yukarıdaki görüşlerden yola çıkılarak denilebilir ki şairlerin kimi zaman mısralar arasına serpiştirdiği; kimi zaman dantela gibi işlediği düşünce, felsefe, hayal, hayat telakkisi, medeniyet, kültür öğeleri vb. pek çok unsur ecdadımızın tesis ettiği uygarlığın usaresini bize sunmakta ve bugün içinde yaşadığımız medeniyetin kök hücrelerini yansıtmaktadır. Bu sebeple Orhan Okay’ın da belirttiği üzere “Bir kültür ve sanat kaynağı, bir devrin yaşama tarzı ve felsefesi olduğu için divan şiirinden günümüzde de faydalanılabilir.” (Okay 1999: 385).

Kanaatimizce, özellikle âdet ve geleneklerin tespiti, kültürel gelişim ve dönüşümünün ortaya konabilmesi açısından divan edebiyatından mümkün olduğunca yararlanılması gerekmektedir. Bu açığı kapatmak üzere konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarını üç grupta ele almak mümkündür.

1. Çeşitli eserlerden derlenen örneklerden yola çıkılarak muhtelif âdet ve gelenekleri söz konusu eden çalışmalar. Bunlar iki grupta ele alınabilir:

- a) Kitap ya da tezlerde yer alan bölümler.¹
- b) Makaleler.²
2. Bir konu etrafında şekillenen âdet ve gelenekleri ele alan çalışmalar.³
3. Bir metindeki âdet ve geleneklerin ele alındığı çalışmalar. Bunları ikiye ayırmak mümkündür:
  - a) Tahlil çalışmaları içerisinde yer alan bölümler.⁴

¹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007; Özge Öztekin, *Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, 18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri, Ürün Yayınları, Ankara 2006, s. 598-632.

² Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Atillâ Şentürk, "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, S. 495 (1993), s. 175-188; İskender Pala, "Divan Şiiri, İrsal-i Mesel, Hayat ve Gelenek", *Tarih ve Toplum*, S. 119 (1993), s. 25-27; Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3 (2000), s. 155-168.

³ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: M. Fatih Köksal, "Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler", *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 353-367; M. Fatih Köksal, "Divan şiiirinde Nevruzla İlgili Âdet ve İnanışlar", Kırşehir Valiliği Nevruz Paneli, Kırşehir 19 Mart 2004; Nihat Öztoprak, "Meyve ile İlgili Âdetler", *Meyve Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 563-578; Orhan Kurtoğlu, "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Millî Folklor*, S. 81 (2009), s. 88-99; Ömer Savran, "Klâsik Şiirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2 (2009), s. 170-188; Şevkiye Kazan, "Klâsik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi", *Millî Folklor*, S. 68 (2005), s. 166-179.

⁴ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Kitaplar: Cemal Kurnaz, *Hayalî Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 191-192; Mehmet Çavuşoğlu, *Necatî Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s. 74-75; M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 114-116.

Tezler: H. İbrahim Yakar, *Gelibolulu Sun'î Divanı ve Tahlili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 193-200; Hasan Kaya, 18. YY. Şairi Âsaf ve Divanı, I, Doktora Tezi, Marmara Üniverstesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 189-218; Melike Erdem Günyüz, *Ahmedî Divanı'nın Tahlili*, II, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 561-570; Ömer Yaraşır, *Nedim Divanı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1996, s. 343-346; Özlem Ercan, *Peştelî Hisalî Divanı'nı Tahlili*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2003, s. 152-153.

b) Tez ya da makale şeklinde müstakil olarak hazırlanmış çalışmalar.⁵

Tarafımızdan hazırlanan ve yukarıda belirtilenlerden son gruba giren bu çalışmada alana katkı sağlamak düşüncesiyle âdet ve gelenekler bakımından zengin olan *Emrî Divanı* ele alınmıştır. Eseri yayına hazırlayan Mehmet A. Yekta Saraç da “Şiirlerinde devri ile alâkalı âdetleri, günlük hayatın içinden birçok unsuru başarıyla yansıtan Emrî, divan şiiriyle sosyal hayat bağlantısını ispatlayan güzel örnekler sunmaktadır.” (Saraç [e-kitap]: 4) sözleriyle eserin âdetler açısından oldukça zengin olduğunu vurgulamıştır. Yazı hazırlanırken eser baştan sona detaylı bir biçimde taranmış ve sonuçta Yekta Saraç’ın bu değerlendirmesinde oldukça isabetli olduğu görülmüştür. Yapılan taramada tespit edilebilen âdet ve geleneklerle de bu makale teşkil edilmiştir.

Hazırlanan bu çalışmada Mehmet A. Yekta Saraç’ın tesis ettiği Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın e-kitap sisteminde bulunan *Emrî Divanı* metni esas alınmış,⁶ metnin imlâ ve okunuşuna müdahale edilmemiştir.⁷ Şiirlerin biçim isimlerinde çeşitli kısaltmalara müracaat edilmiş verilen örneğin sonunda bu kısaltmalar kullanılmıştır. Kısaltmanın ardından sırasıyla şiir numarası, beyit veya bent numarası yazılmıştır (G.5/2 gibi).⁸

Emrî Divanı’nda tespit edilebilen âdet ve gelenekler örneklerden yola çıkılarak ortaya konmuş, aynı ya da benzer olanların içeriğinden

⁵ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ahmet Sevgi, *Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1982; Hasan Kaya, “Azmişâde Hâlefi Divanı’nda Âdet ve Gelenekler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 5 (2010), s. 133-183, Recai Kızıltunç, “Fuzulî’nin Leyla ve Mecnun Mesnevisinde İnançlar ve Gelenekler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2005), s. 117-144.

⁶ Eserde sırasıyla, 2 kaside, 1 murabba, 1 muhammes, 1 müsemmen, 2 tahmis, 1 müstezad, 572 gazel, 493 kıt’a ve 5 tarih manzumesi yer almaktadır.

⁷ Eserin, M. A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002, künyeli bir baskısı mevcuttur. Ancak e-kitap sistemindeki metin, daha sonra neşredilmesi ve içerisinde fazladan şiirler bulunması sebebiyle çalışma için esas alınmıştır.

⁸ Çalışmada kullanılan kısaltmalar ve açılımları şu şekildedir: G.: Gazel, K.:Kaside, Kt.: Kıt’a, Mst: Müstezad.

mümkün olduğunca bahsedilmiş ve bunların geçtiği şiir ve beyit/bent numarası yapılan açıklamanın yanına eklenmiştir. Makale hazırlanırken tespit edilebilen âdet ve gelenekler sınıflandırılarak belli başlıklar altında toplanmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan başlıkların altındaki âdet ve gelenekler alfabetik olarak sıralanmıştır. Yapılan tasnifte kimi aksaklıkların olması muhtemeldir.

Arapça bir kelime olan âdet kelimesinin kökü “عود”dir. De’b ve deyden ma’nâsınadır ki töre ta’bîr olunur. “عاد”[‘âd] ve “عيد”[‘îd] kesr ile cem’idir (Mütercim Âsım 2013: II/1525). Âdet için Türkçe sözlüklerde şu karşılıklar verilmiştir: Herkes tarafından uyulan hâl, olagelmiş, alışılmış şey, usul, görenek (Ayverdi 2008: I/30); topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre (*TDK Türkçe Sözlük* 1988: I/16); alışılmış faaliyet, toplum içinde yapıla yapıla alışılmış olan usul, kaide, anane, gelenek, görenek, örf, teamül, töre, yapılageliş (Çağbayır 2007: I/114).

Yukarıda belirtilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere âdet, alışılmış kimi davranışların zamanla kalıplaşması ile oluşmuştur. Diğer taraftan bir şeyin âdet olabilmesi için toplumda birçok kuşağı da etkilemesi ve yaygın olması gerekir (Artun 2005: 121). Âdetler çeşitli kökenlerden kaynaklanmış ve biçimlenmişlerdir; bunlar içerisinde geçmiş zamanların yaşama biçimleri, dünya görüşleri, ilginç rastlantı ve olaylar önemli yer tutar (Örnek 1995: 125).

Gelenek; asırlar boyunca nesilden nesile geçerek gelen ve bir topluluğun fertleri arasında sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel değerler (Ayverdi 2008: I/1039) şeklinde tanımlanır. Başka bir tanım da ise; bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane (*TDK Türkçe Sözlük* 1988: I/534) olarak açıklanır. Sedat Veyis Örnek’e göre; toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıtları (mirasları), alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar vb. gelenekler içinde yer alır (Örnek 1995: 126).

Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde kuralların uygulamasında âdetler etkili olmaktadır (Örnek 1995: 124). Bu bakımdan âdetin geniş bir

tesir alanı vardır.⁹ Gelenekler tıpkı âdetler gibi toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar ancak âdetlerden daha güçlüdürler. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidir (Örnek 1995: 126).

Emrî Divan'ında Tespit Edilen Âdetler ve Gelenekler

Üzerinde çalışma yapılan divandaki âdet ve geleneklere geçmeden önce şairin eserinden yola çıkarak bu kavramlar hakkındaki algısı üzerinde durmakta yarar vardır.

Emrî Divan'ında belirlenebildiği kadarıyla gelenek ya da anane kelimesi hiç zikredilmemiştir. Ancak âdet, resm ve âyin kelimeleri eserde geçmektedir. *Divan'da* altı yerde anılan “âdet” kelimesi bunların üçünde “Bir kimsenin yapmaya alışmış olduğu şey, alışkı.” (TDK Türkçe Sözlük 1988: I/16) anlamında kullanılmıştır (G.214/3, G.399/4, G.485/1):

San'at gözüñe 'işve vü nâz ile girişme
'Âdet müjeñe tîr ile 'uşşâka girişme (G.485/1)

Yukarıdaki beyitte “*İşve, naz ve cilve gözüne sanat; okla âşıklara cilve / saldırma (da) kirpiklerine âdettir /âdet (olmuştur).*” diyen şairin burada “âdet” sözcüğünü alışkanlık anlamında kullandığı görülür. Şair, diğer üç beyitte ise kelimeyi bu çalışmada üzerinde durulan, topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre anlamında eserinde ele almıştır. Bu beyitlerde şair, mektubun ipile sarılmasının (G.352/1), incinin pamuğa sarılmasının (G.361/3) ve aşağıya alınan beyitte belirtildiği üzere padişahın geçeceği yola nişan konulmasının âdet olduğunu söylemiştir. Beyti şöyle

⁹ Bununla ilgili Sedat Veyis Örnek şunları söyler: “Karşılama ve uğurlamalar; yemek ve sofra düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar, kız isteme, nişanlık ve evlendirme usulleri; cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasındaki ilişkilerin biçimleri; selamlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; ‘yas alma’, ‘baş sağlığı dileme’ gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girer.” Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 125.

günümüz Türkçesine aktarabiliriz: “(Ey Emrî) Gam gönlü yol ettiği için sinen bırak yer yer baş/yara olsun, çünkü sultan yolunda yer yer işaret koymak âdettir.”

*Dili yol itdi gam çün câ-be-câ sîneñ ko baş olsun
Reh-i sultânda ‘âdetdür konar zîrâ nişân yir yir (Kt.158/4)*

Emrî, “resm” kelimesini âdet, usûl anlamında eserinde bir yerde zikretmiştir. Şair, burada kâfirlerin siyah bayrak asmalarından söz etmektedir:

*Perde itme kadüñe zülfi dime ol saneme
Resmdür kara ider bayrağı kâfir ‘aleme (G.511/1)*

Âyin kelimesi, dini merasim anlamının yanında eskiden âdet, töre, yol, kanun anlamında da kullanılmıştır.¹⁰ Şair, eserinde üç yerde âyin kelimesini bu anlamda kullanmıştır (G.1/3, G.399/4, G.527/5). Aşağıya alınan beyitte şair, “Ey Emrî, sevgilinin zülfü, yüzünü örtüyordu (ve bu kâfire has bir âdetti, Allah’a şükür hat ayeti geldi (de) bunu bozdu.” demektedir. Burada Cahiliye âdetlerinin Kur’an’ın indirilmesi ile yürürlükten kaldırılması ekseninde kurgulanmış bir anlam söz konusudur. Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin çıkması hat ayetinin gelmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca “kâfir” kelimesinin “örtmek” anlamına geldiği de gözden ırak tutulmamalıdır:

*Hamdü li’llah âyet-i hat geldi bozdı Emriyâ
Zülfi örterdi yüzün kâfirce bir âyîn idi (G.527/5)*

Emrî Divanı'nda yüzün üzerinde âdet tespit edilmiştir. Eserde ayrıca tıpla ilgili pek çok uygulama da yer almaktadır. Gerek tıpla ilgili gerekse de âdet veya gelenek olduğundan şüphe edilen kimi uygulamalar makale sınırlarını aşacağı düşüncesi ile bu çalışma içerisinde ele alınmamıştır. *Divan*'da tespit edilebilen âdet ve gelenekler şunlardır:

¹⁰ Anlam açıklamaları için bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, s. 237.

1. Saray, Devlet Yönetimi ve Askerlikle İlgili Olanlar

Azil beratı

Devlet görevlilerinin işlerinden el çektirildikleri azil beratı denilen bir yazı ile bildirilirdi. Suçlu ve hatalı görülen şahıs sadrazamın buyruğu ile görevden alınır -ref' edilir- yerine tayin olunan şahsın beratına ref' edilen şahsın kusuru kaydedilirdi. Vezirler için de ref' edilme (azil) söz konusudur. Bunun için "ref'-i vezaret" tabiri kullanılır (Genç 1988: 44-45). Emrî, aşağıdaki beyitte "Âşıklar senin siyah hattını görünce bu, biz mü-lâzımlara ancak görevden alınma beratıdır, dediler." diyerek âşıkları mülâzıma,¹¹ sevgilinin yanağındaki hattını da mülâzımları görevden alan beratın hattına benzetmiştir:

*Göricek hatt-ı siyâhın didiler 'âşıklar
Biz mü-lâzımlara bu 'azl berâtı ancak (G.253/2)*

Beylik için sancak verme

Emirlik (beylik) rütbesini ihraza liyakat gösterenlere hükümdarı tarafından davul, sancak ve tuğ verilerek emsali arasında mümtaz kılınmak eski bir Türk ananesidir (Pakalın 1993: III/117).¹² Yani bey olarak tayin edilen kişilere sancak verilirdi. Bu onun bey olduğunun alameti idi. Emrî, gül bahçesini bir şehir, çemeni buranın beyi, serviyi de bu beyin yeşil sancağı olarak vasıflandırır (K.2/2). "(O) şah ben kölesini âh ile hicrana saldı (böylece) sancak vererek melamet şehrine bey eyledi." şeklinde nesre aktarabilecek beyitte beylik için sancak verme âdeti anlatılmaktadır:

*Ben kulu âh ile hicrâna saldı şâh
Sancak viriüp beg eyledi şeh-i melâmete (G.509/4)*

¹¹ "Mülâzım: Orduda yüzbaşı rütbesinden aşağı rütbeli subaylar; ücret almadan devlet hizmetinde çalışan stajyer memur." Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010, s. 473.

¹² "Osman Gazi'nin defalarca Rumlar üzerine gazasına ve Karacahisar'ı feth ve zapt eylesine karşılık Rum Selçukî hükümdarı Sultan Alaüddin tarafından kendisine davul, tuğ ve bir de sancak gönderilmek suretiyle beylik verilmiştir." Mehmet Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 117-118.

Duhan resmi (tütün vergisi) alma

Eskiden tütünden alınan vergiye “resm-i duhan” denirdi (Pakalın 1993: I/479). Osmanlı imparatorluğunda tütün tarımından iki ayrı vergi alınmıştır. Bunlardan biri, tımar sahibine verilen öşür, diğeri de kanunlarla belirlenen ve devlete verilen vergidir (Yılmaz 2005: 238). Aşağıdaki beyitte tımarlı sipahîlerin tütün vergisi almaları şiire konu edilirken sevgilinin gözü tütün vergisi isteyen bir sipahî olarak vasıflandırılmış ve âh eden şairden tütün vergisi olarak canını istediği ifade edilmiştir:

*Gözün âh eyledün sen diyü dilden nakd-i cân ister
Ra'ıyyetden sipâhî nitekim resm-i duhân ister (Kt.155)*

Eman hattı, eman yüzüğü

Eman, İslam ülkesine girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancıya verilen can ve mal güvencesidir. Can ve mal güvenliği için hükümdarlar, kabile reisleri ve fertleri eman akdi yaparlardı (Bozkurt 1995: XI/75). Şair, sevgilinin kirpiklerine baktığında onu katletmek için bekleyen can alıcı bir kılıç, gül yüzüne baktığında ise şairi koruyan eman hattını görür (G.179/1). Eman hattına benzer şekilde bir padişah, aşiret veya kabile reisinin kendi memleketi, kabilesi veya aşireti tarafından tecavüze uğramaması için bir kimseye verdiği yüzük olan eman yüzüğü (Onay, 2009: 172) *Divan*'da

“Eğer, o ağız hayali ile bana eman yüzüğü göndermese idi gam beni yok yere öldürmüştü.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte geçmektedir. Beyitten, şaire eman yüzüğü vererek onu gamın elinden kurtaranın, sevgilinin ağzının hayali olduğu anlaşılmaktadır:

*Öldürmüş idi gam beni yok yire ol dehân
Göndermese hayâli ile hâtem-i emân (G.353/1)*

Gayr-i müslimden haraç alma

Haraç, İslam hukukunda Müslüman olmayanların ödemekle yükümlü oldukları vergidir (Yılmaz 2010: 218). Emrî, aşağıdaki beyitte gayr-i müslimlerden haraç alınması geleneğini şiirine konu ederken sev-

gilinin gözünü haraç alınan bir kâfire benzetmektedir. Sevgiliden alınan haraç işvedir. Onu da kirpiğinin ucuyla verir. “Kirpiğinin ucuyla verir” ifadesi hem verilen şeyin miktarının azlığını hem de kirpiğin ucunun sivriliği sebebiyle öldürücülüğünü ifade etmektedir:

*Gözün kim 'işveyi şâhâ ser-i müjgân ile eyler
Harâcın harbîsi ucuyla virür hey ne kâfirdür (Kt.153/2)*

Hükümdarların taç takması

Hükümdarların taç takması oldukça yaygın ve eski bir gelenektir. Bu taçlar altından, çeşitli kıymetli madenlerden yapılır ve kıymetli taşlarla süslenirdi. Emrî, kendini padişaha, başındaki âh ateşini de altından bir taca benzetir (G.206/5). Sevgili aşkın gam ülkesinin padişahıdır. Onun başında, ona hasret ile âh edenlerin âhının ışığından müteşekkil altın bir taç vardır (G.294/4). Şair, aşağıdaki beyitte ise kendini, sevgiliyi görünce tacı tahtı bırakan bir hükümdar olarak nitelendirmektedir:

*Devlet anuñ kim görüp bedriñ hilâlin Emriyâ
Efser-i zerrîni koyup eyleye terk-i külâh (G.430/5)*

Hükümdar adına hutbe okunması

İslam ülkelerinde hâkimiyet göstergelerinden biri de hükümdar adına hutbe okutulmasıdır (Baktır 1998: XVIII/427). Aşağıdaki beyitte bu gelenekten söz edilmektedir. Şair, kendini gam padişahı olarak vasıflandırmakta ve gönül âhından dokuz basamak merdiven çıkararak (feleğe ulaşarak) onun adına aşk hutbesini okumasını istemektedir.

*Şâh-ı gamam benimçün okı 'ışk hutbesin
Ey âh-ı dil bu tokuz ayak nerdübâna çık (G.248/5)*

Kabaktan hedef yapılması

Eski atıcılar bir bal kabağını insan başı gibi dikip ok atarak nişan talimi yaparlarmış (Onay 2009: 258). *Burhan-ı Katı'*da, ucu eğri çevgân şeklindeki bir ağacın meydana dikildiği, başına kabak konulduğu, altın ve

gümüş asıldığı, okçuların onu nişan aldıklarından söz edilir (Mütercim Âsım 2000: 409). Ünsal Yücel kabağa yapılan atışların atla dörtnala giderken yapılan atışlar olduğunu ifade eder (Yücel 1999: 37). Emrî, mecliste yanan mumu sütun, mumun ışığını altın kabak, pervaneleri de ona âh oku atan okçular olarak tasavvur eder (Kt.234/1). Gam ülkesinin padişahı olan şairin inlemesi ok, âhı sütun, güneş ise inilti okları ile vurulmak üzere âh sütunu üstüne konulmuş altın kabaktır (G.163/5). Aşağıdaki beyitte kabak şairin gözü, kabağa atılan ok ise sevgilinin gamzesidir. Bunlar atıla atıla birikmiş ve şairin kirpiklerini teşkil etmişlerdir:

*Gözüm kabagına gamzeñ şu deñlü tîr urdı
Ki çevresinde görenler sanur saf-ı müjgân (G.408/4)*

Kâfir bayrağının siyah olması

Emrî, aşağıdaki beyitte kâfirlerin bayrağının renginin siyah olmasının bir âdet olduğunu dile getirmektedir. Burada sevgilinin boyu aleme, onun siyah saçları ise bu alemin üzerine asılmış siyah bayrağa teşbih edilmiştir:

*Perde itme kadüñe zülfi dime ol saneme
Resmdür kara ider bayrağı kâfir 'aleme (G.511/1)*

Kalelere sancak asma, fethedilen kalelerin burcuna sancak dikme

Kalelerin burçlarında bağlı olduğu ülkeyi ya da hükümdarı simgeleyen sancak yer alırdı. Şair, vücudunda yer alan elif biçimli yaraları gam padişahının muhabbet kalesine astığı sancaklar olarak tasavvur eder (G.472/4). Kale fethedilince kaleyi alanlar kendi sancaklarını kalelerin burcuna dikerlerdi. Şair, aşağıdaki beyitte gökyüzünü kaleye, hilali bu kalenin burcuna, inlemesini askere, âhını ise hilal burcuna dikilen sancağa benzetmektedir:

*Nâlem yürüyiş eyledi çarhuñ hisârına
Dikdi hilâl burcına âhum livâsını (G.521/4)*

Mısır ve Habeş sultanlarının başlarına kuş tüyü takmaları

Mısır'da Fatımîlerin alaylarda hükümdarların başları üstünde tavus tüyünden, sade veya altın ve kıymetli taşlarla süslü çetirler taşıdıkları bilinmektedir (Pakalın, 1993: I/ 358). Aşağıdaki beyitten sultanların başlarına kimi kuşların tüylerini de taktıkları anlaşılmaktadır:

*Hâl-i pür-müyuñ ki bir perçemlü Hind oğlanıdur
Yâ hümmâ perrin takınmuş bir Habeş sultânıdur* (G.107/1)

Padişah nişanı

Nişan, padişah fermanı veya tuğrasının diğer adıdır (Yılmaz 2010: 503). Padişahlar emir ve buyruklarını havi vesikaların altına nişanlarını koyarlardı. Şair, "Sanat kalemi ile şecere hattı yazıldı, üstüne sonbahar padişahu adına nişan vuruldu." diyerek bu âdete işaret etmiştir. Hatt-ı şecerî de budak şeklinde bir yazı çeşididir:

*Çün yazıldı kalem-i sun' ile hatt-ı şecere
Üstine şâh-ı hazân adına urıldı nişân* (K.1/3)

Padişah sancağı, savaşırlara sancak ile gitme

Her ülkenin ve hemen her hükümdarın kendine has bir sancağı vardır. Emrî, kendini aşk şahı, boyunu ise şahın sancağı olarak tavsif eder (G.316/1). Savaşırla tutuşacak taraflar kendilerini temsil eden sancaklarını da yanlarında savaşırla götürürler ve onları askerinin önünde taşırlardı. Şair, sıhhat padişahu ile kanlı gözyaşı seli içinde savaşmaktadır. Bu savaş esnasında parça parça görünenler ise sıhhat padişahının sancağıdır (G.470/4). Yani şair, bu savaşta sağlığından olmuştur. Sevgilinin hattı asker, başındaki kâkülü ise üzerinde ejderha resmi olan bir sancaktır (Kt.147/2). Âşığın gözyaşları asker, sevgilinin ay gibi yüzü ise sancaktır (G.496/4). "Hattın âşıkların gönlü ile savaşmak için saf tuttu (-ğu esnada) kafadaki kâkülün ejderha şekilli sancağı tutmaktadır." şeklinde günümüz Türkçesine aktarabilecek aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin ayva tüyleri ile âşık arasında yapılması muhtemel bir savaşta söz etmekte,

sevgilinin kâkülünü ise bu savaşın taraflarından biri olan ayva tüylerinin sancağı olarak tasavvur etmektedir:

*Dil-i 'uşşâk ile ceng itmege saf bağladı hattunı
Kafâda kâkülün dutar livâ-yı ejdehâ-peyker (G.154/3)*

Sipahîlerin başlarına siyah tüy takmaları

Sipahîler başlıklarını siyah tüylerle süslerlerdi (Afyoncu 2009: XXXVII/257). Şair, mihnet ülkesinin sultanına tabi bir sipahîdir, sevgilinin zülfünün hevası da onun başına taktığı siyah tüydür (G.206/2). "Gönlüm aşk ülkesinin sultanına tabi bir sipahîdir, başımdaki darmadağınık saçım ise onun siyah tüyüdür." şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte yine bu âdet hatırlatılmıştır:

*Göñül sultân-ı mülk-i 'ışka tâbi' bir sipâhîdür
Başumda mûy-ı jûlîdem anuñ perr-i siyâhîdur (G.168/1)*

Sultan yoluna nişan konulması

Günümüzde yüksek devlet ricalinin geçeceği güzergâhın önceden belirlenmesi ve geçiş esnasında sıkıntı yaşanmaması için güvenlik güçlerince çeşitli tedbirler alınması söz konusudur. Aşağıdaki beyitte de sultanın geçeceği yola belirli aralıklarla nişan konulmasının âdet olduğu anlatılmaktadır:

*Dili yol itdi gam çün câ-be-câ sineñ ko baş olsun
Reh-i sultânda 'âdetdür konar zîrâ nişân yir yir (Kt.158/4)*

Şehrin iki şahitle teslim alınması

"(Ey sevgili) yanaklarınla gönlümü alsan buna şaşılmaz (çünkü) iki şahitle bir şehir alınır." diyen şair. Teslim olan şehrin iki şahit nezaretinde alınması geleneğini söz konusu etmektedir:

*Ruhlaruñla n'ola göñül alsañ
İki şâhidle alınur bir şehir (Kt.191/1)*

Yağma

Zor kullanarak karşısına çıkan şeyleri alıp kaçma, çapul, talan; akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskında topladıkları ganimet, bazı savaşlardan sonra kumandan tarafından verilen izinle askerlerin o şehirdeki mallardan istediklerini alması, yağmalayıp ele geçirmesi (Ayverdi 2008: III/3385) gibi anlamları olan yağma *Emrî Divanı*'nda da yansımaları bulmuştur. Şair, tespit edilen beyitlerde “yağ-” fiili ile “yağma” kelimesini tevriyeli kullanmıştır (G.23/4, G.570/4). Aşağıya alınan beyitte ise şair, eceli yağmacı bir Tatar'a benzetmektedir:

*Türk-i çeşmüñ kıldı Tâtâr-ı ecel yağmaya meyl
Yıkdı yâ dünyâ yüzün gözüüm yaşı yağma ile (G.447/3)*

2. Din, Tasavvuf, İnanç ve İnanışlarla İlgili Olanlar

Abdalların dağ yakmaları sinelerine elif çekmeleri

Kimi abdallar memelerine, pazılarına şişler sokup, at nalı muhlayarak dolaşırlardı. Göğüs ve başlarına hubb-ı Ali ve hubb-ı Hüseyin, yani Ali ve Hüseyin sevgisi ve aşkı namına dağlar yakarlar, şerhalar açıp - yani bıçakla çizip kanattıktan sonra- iz ve eserlerini teşhir ederlerdi (Onay 2009: 21). *Emrî Divanı*'nda bu âdetin söz konusu edildiği pek çok beyit vardır. Şaire göre bağdaki serviler bedenine dağ yakmış üryan gezen bir abdaldır (K.1/20). Gökyüzünde görünen yıldızlar felek abdalının göğsündeki dağlardır (G.109/3). Şairin göğsündeki dağların üzerine düşen gözyaşını görenler, çerağ üstüne dirhem düşmüş sanırlar (G.237/3). Gül bahçesi tekkesinde lale, sevgilinin abdalı olurken, âşık da lalenin üstüne dağlar yakar (G.247/2).¹³ Aşağıdaki beyitte ise şair, hüsn-i talîl ile bu âdete gönderme yapmıştır. “*Kaplan, o ahu gözünüñ abdalı oldu, (o yüzden) ki baştanbaşa tenini dağ ile süsledi.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte, kaplan abdala, üzerindeki benekler de abdalın vücudundaki yaralara benzetilmiştir:

¹³ Ayrıca diğer örnekler için bk. G.301/4, G.329/3, G.330/2, G.490/2, G.534/1, Kt.83/1, Kt.95/2.

*Meger abdâlı olupdur gözi âhûsımuñ
Ki ser-â-ser tenini dâg ile zeyn itdi peleng (G.290/4)*

Abdalların dağ yakmak yanında sinelerine elif şeklinde yaralar açmaları da söz konusudur. Emrî'nin vücudundaki elifleri gören kişi, bunların şairin abdal olduğunun nişanesi olduğunu söyler (G.255/2). Gül bahçesi tekkesindeki her bir fidan sinesine elif çekmiş birer abdalır (G.301/3). Şair, aşağıdaki beyitte yeryüzünü abdala onun üzerindeki yolları ise abdalın sinesinin üstüne çektiği eliflere benzetmektedir:

*Abdâl-ı tekye-i gam-ı dilber-durur zemîn
Çekmiş elifleri tenine sanma râhlar (G.88/3)*

Abdalların nal kesmeleri

Abdallar vücutlarına nal şeklinde dağ yakarlardı. Bazen bunların vücutlarına nal veya nal şeklinde teneke koyup çuvaldız gibi şişlerle etlerine tutturdıkları Cumhuriyete kadar her zaman görülürdü (Onay 2009: 347). Emrî, abdallara has olan bu âdeti şiirinde sekiz yerde konu etmiştir. Şair "nal kesme" olarak adlandırdığı işlemin, bu beyitlerin dördünde sine üzerinde (G.103/2, G.303/3, Kt.98/1, Kt.243), dördünde ise vücudun baş bölgesi üzerinde (G.130/4, G.301/5, G.302/3, Kt.5) uygulandığını dile getirmektedir. Bu beyitlerden biri aşağıya alınmış ve şöyle nesre aktarılmıştır: "(Ey sevgili), âlem boyunun üstündeki zülfünün abdalı olmuştur, (herkesin) başı üstünde nal kesmesi bunun delili değil midir?"

*Kaddüñ üzre zülfüñüñ abdâlı olmuştur 'âlem
Başı üzre na'l kesdügi degül mi aña dâl (G.302/3)*

Abdalların üryan gezmesi

Abdallar kebe giyerler kebe bulamazlarsa sırtlarına bir pösteki parçası alırlar veya buna da lüzum görmeyerek çırlıçplak dolaşırlardı. Hz. Âdem'le Havva'nın Cennet'ten çıkınca bellerine incir yaprağı bağlayarak avret yerlerini örttükleri rivayetine dayanarak bunlar da Âdem ve Havvâ gibi çıplak gezdiklerini söylerlerdi (Onay 2009: 21). Emrî, fena ocağına düşmüş ve muhabbet pirinin cezbesevinin şevkiyle soyunmuş pek

çok abdalın varlığından söz eder (G.169/3). Aşağıdaki beyitte ise şair, sevgilinin güzellikteki üstünlüğünü vurgulamak için, güneş ve ayın onun yanında çıplak gezen abdal mesabesinde olduğunu dile getirmektedir:

*Mihr ü mâh ise iki 'uryân abdâluñ-durur
Hûblukda dôtum fevkuñda şimdi kimdür* (G.121/2)

Ağaca karga kanadı asma

Eskiden bağ, bostan gibi meyve ve sebze yetiştirilen yerlere diğer kuşların girmemesi için karga ölüsü ya da kanadı asmak âdeti (Demirkazık 2011: 151). “Gönül, vücut ağacımı senin (açtığı) yara meyveleriyle dolu gördü (ve bunun üzerine) siyah dumanından ona karga kanadı astı.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte, sevgilinin açtığı yaralar meyve olarak tasavvur edilmiş, vücutta yer alan bu meyvelerin korunması için de karga kanadı asılmasının gerektiği ifade edilmiştir. Asılan karga kanadı ise şairin gönlünden yükselen kara dumandan başkası değildir:

*Mîve-i dâguñla pür gördi draht-i kaddümi
Asdı dil dūd-ı siyâhından aña perr-i gurâb* (G.43/3)

Alevîlerin kıvrımlı (on iki dilimli) sarık takması

Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar (öl. 1488), büyük bölümünü Azerbaycan ve Doğu Anadolu Türkmen boylarının oluşturduğu taraftar kitlesine kendilerini diğerlerinden ayırmak için her biri bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı börk giydirmiştir. Bu baş giysisi, üzerine beyaz bir tülbent sarılan sürahi biçiminde on iki dilimli kırmızı bir kavuktur (Üzüm 2002: XXV/547). Aşağıdaki beyitte Emrî, Alevîlerin bu âdetini şiirine konu etmiştir. Şair, mumu kıvrımlı sarık takan alevîye benzetmektedir. Ayrıca mumun yanmasını “hande” yani “gülüş” şeklinde yorumlamış, mumun fitilinin açığa çıkarılması maksadıyla üst kısmının kesilmesini de dile getirmiştir:

*Meftûl ser-durur 'alevî gibi gâlibâ
Çün zülfekâra virdi boyn kıldı hande şem'* (G.245/2)

Alna kurban kanı sürme

Kurban kesilince kimin namına kesilmiş ise alnına bir parmak kan sürmek âdettir. Bu sevaba iştiraki istenen kimselerin de alnına sürülür (Onay 2009: 300). Yozgat'ta çocukluğumda sıkça şahit olduğum bu âdet, "Alnına kurban kanı sürülen kişinin başı ağrımaz" inancı ile açıklanırdı. Aşağıdaki beyitte şair, "(Sevgili) pervanesini (âşışını) kavuşma bayramının mumuna kurban etmiş, (kurbanının kanını) alnına sürmek için (onun) kanına elini batırmış." diyerek bu âdeti dile getirmektedir:

*Şem'-i 'îd-i vasılda kurbân idüp pervânesin
Cebhesine sürmege barmak batırmış kanına (G.507/4)*

Ateş üzerine üzerlik koyma

Üzerlik tohumları nazara karşı tütsü olarak ateşe atılır ve bitkinin meyveleri duvara asılır. Nazara uğradığına inanılan ya da nazar degebileceği düşünülen bebekler, çocuklar, hayvanlar, ateşe atılan üzerlik tohumlarının dumanıyla tütsülenir ve duman koklatılır (Kazan 2005: 173). Emrî, ateşe üzerlik tohumu atılması geleneğini şiirinde konu etmiş ancak bu işlemin nazar için yapılmasına değinmemiştir. Muhtemelen üzerlik güzel kokusu nedeniyle yalnızca tütsü olarak da kullanılmakta idi.¹⁴ "Gerdanında kâkülün can boynuna kement atar, yanağındaki benin de ateş üstüne üzerlik koyar." diyen şair, sevgilinin yanağı ile ateş, yanağındaki ben ile de üzerlik tohumu arasında ilişki kurmaktadır. Büyük olasılıkla bu ilişkiyi sadece şekil değil, koku bakımından da kurmuştur:

*Gerdenüñde kâkülüñ cân boynuna salar kemend
'Ârızuñ üstinde hâlüñ âteş üzre kor sipend (G.71/1)*

¹⁴ Azmî-zâde Hâletî'den alınan aşağıdaki beyitte bu durum daha net bir biçimde görülmektedir:

Ugramaz idi dâ'ireme ol perî benüm
Ger yanmasaydı micmer-i gamda sipend-i cân

Bayram Ali Kaya, *The Dîvân of 'Azmî-zâde Haleî, Turkish Sources XLIX*, Harvard 2003, s. 276.

Cerre çıkma

Halktan para koparmaya cer, üç aylarda köylere gitmeye cerre gitmek denirdi. Cer sözü nihayet dilenme mukabili olmuş, arsızlara cerrâr denilmiştir (Onay 2009: 112). Özellikle Kalenderî dervişleri arasında yaygın olan cer; bazen gruplar hâlinde şehir şehir, kasaba kasaba hatta köy köy ilahiler söyleyerek dolaşma, önlerine çıkanlara keşküllerini uzatarak verilen para ve yiyecekleri toplama şeklinde ya da çarşıda pazarda karşılaştıkları insanların falına bakıp onlara cazip kehanetler söyleyerek para sızdırma yolu idi (Ocak 1992: 170). Kalenderîlik şemsiyesi altında değerlendirilen Haydarîler, Fakîrî tarafından, esrar içmekten sarhoş bir şekilde, durmadan şiirler okuyarak şehir şehir dolaşan serseri dervişler olarak tasvir edilir (Ocak 1992: 114). Bunların başlarında bir tutam saç, kulaklarında kalaydan bir küpe, boyunlarında tavk-ı Haydarî denilen demir halka ayaklarında zincir vardır (Yazıcı 1998: 35). “Gönül, sararmış cismimi ahımın zinciriyle bağlayıp, haneme bir Hayderî gibi aslan ile cerre geldi.” şeklinde nesre aktarılacak beyitte Emrî, cerre çıkan Haydarî dervişlerini şiirine konu etmiştir:

*Cism-i zerdüm bend idüp zencîr-i âhumla göñül
Hâneme bir Hayderî-veş cerre geldi şîr ile (G.446/4)*

Dervişlerin keçeden yapılmış kıyafet giymeleri

Nemed (keçe) ucuzluğu ve soğuktan koruması sebebiyle fakirlerce çok rağbet gören ve âdeta “fakr” sembolü hâline gelen bir kıyafettir (Şentürk 1993: 183). Bu sebeple dervişler çoğunlukla keçeden kıyafetler giymişlerdir. Aşağıdaki beyitte bu gelenek ele alınmıştır. Burada şair, yeni ayı sevgilinin mahallinde dolaşan bir dervişe, yeni ayın halesini ise bu dervişin giydiği keçeye teşbih etmiştir:

*Ey güneş yüzlü ışık şekline girmiş meh-i nev
Gice kûyuñ dolanurdı nemed-i hâle ile (G.512/2)*

Efsunla kilit açma

Caduların efsunla kilit açabildiğine inanılır. Bu inanış ekseninde aşağıdaki beyit kurgulanmıştır. “Gözün kavuşma vaaşinde bulunarak gö-

nüldeki bağı açar; bu tıpkı cadıların efsunla kilit açması gibidir." diyen Emrî, sevgilinin gözünü cadıya, gönlünü ise kilide teşbih etmiştir. Sevgili bakışıyla kavuşma vaadinde bulunarak âşığın büklüm büklüm olmuş gönlünü açmaktadır:

*Va'de-i vasl eyleyüp çeşmüñ açar dil bendini
Nitekim câdûlar efsûn ile açarlar kilîd (G.72/4)*

Erbain çekme (çıkarma)

Erbain, tasavvufî anlayıştan çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müritlerin kırk gün halvete çekilmeleri, bu süre içerisinde zorunlu olmadıkça bir şey yememeleri, konuşmamaları, uyumamaları, sürekli olarak zikir ve tefekkürle meşgul olmalarıdır (Albayrak 2010: 172). Dervişlerin çile çıkarmak için bir odada geçirdikleri kırk güne erbain çekmek ya da erbain çıkarmak denir (Onay 2009: 408). Tarikat âdetlerinden olan bu süreç derviş olmanın da başlıca gereklerinden biridir. Emrî, aşağıdaki beyitte para olmadan sevgiliye kavuşmanın mümkün olamayacağını 40 gün çileye girmenin de buna çözüm üretmeyeceğini ifade ederken bu âdete temas eder:

*Erba'în çekmek ile vasl olamazsın zâhid
O şeh-i sîm-tene olmayıcak akçañ çil (G.304/4)*

Er çerağı, cer çerağı, er çerağına akça dökme

Anadolu'da eskiden fakirler, seyyah dervişler, abdallar için bir tepsi içine mum dikip yakarak kahvehaneleri dolaşmak suretiyle para toplarlardı. Buna er çerağı ya da erenler çerağı derlerdi (Onay 2009:173). Aslında bu; abdalların, seyyah dervişlerin ve kimi tekkelerin para ihtiyaçlarını karşılama yollarından biri idi. Emrî, bu âdeti pek çok yerde anmıştır. Şair, gönlünü haşre kadar yanacak bir er çerağı olarak tasavvur eder (G.84/5). Aşk pîrinin abdalı olan şair, er çerağı hükmünde olan sinesindeki yara ile dilencilik için gam pazarına girmiştir (G.504/5). Sevgilinin köyünde dolaşan güneş, dilencilik için gezen bir derviş, ay da onun er çerağıdır (G.535/6). Felek sevgilinin köyünde çerağ ile gezen bir cerrar, ay ve yıldızlar da o çerağın etrafına konulmuş dirhem ve dinardır

(Kt.80). Çemende nergis şekil itibariyle, elindeki çerağı altın ve gümüş ile dolu bir abdala benzetilir (G.489/2). Aşağıdaki beyitte ise para toplamak maksadı ile tekkelerin önüne konulan cer çerağı söz konusu edilmektedir. Beyti şöyle günümüz Türkçesine aktarabiliriz: “*Ey sevgili, bu sinem üstünde olan ateşten yara sanki tekke önünde yanan cer çerağıdır.*”

*Cânâ bu sînem üzre olan dâg-ı âteşîn
San hânkâh önünde yanar cer çerâğıdur* (G.84/2)

Emrî’de tespit edilen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla abdal ve derişlerin bu âdetinden başka bir âdet türemiştir. Bu, dileği olan kişinin dileğinin gerçekleşmesi maksadı ile er çerağına akça dökmesidir. “*Gözüm (göz)yaşını sinedeki yaraya dökse buna şaşılmamalıdır çünkü muradı olan er çerağına akça döker.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte bu durum söz konusudur. Burada şair, gözyaşını akçaya, sinesindeki yarayı ise er çerağına teşbih etmektedir:¹⁵

*Çeşmüm ‘aceb mi dökse yaşın sîne dâğına
Akça döker murâdı olan er çerâğına* (G.426/1)

Esirlikten kurtulmak için bin İhlâs okuma

Esaretten kurtulmak için çeşitli dualar okunurdu. *Hayâtü’s-Sahâbe’de*, esir düşen Avf’ın Hz. Muhammed’in buyurduğu dua ile esirlikten kurtulması anlatılmaktadır.¹⁶ Aşağıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla bunlardan birisi de İhlâs suresini okumaktır. Buna göre bu surenin bin kere okunması hâlinde esaretten kurtulunur. Ancak şair, bin İhlâs okumasına rağmen esaretten kurtulamamıştır. “*Gönül, güzelliğinin mushafına karşı bin İhlâs okudu (ancak senin) çene çukurunun hapishanesinden kurtulamadı.*” diyen Emrî, her ne kadar sevgilinin çene çukurundan kurtulmak istiyor görünse de aslında buna istekli değildir. Ayrıca sevgilinin

¹⁵ Benzer örnek için bk. G.513/1.

¹⁶ Hz. Muhammed esir düşen Avf (r.a)Muhammed b. İshâk’a “*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh*” diyerek esirlikten kurtulabileceği haberini gönderir. Avf (r.a) Muhammed b. İshâk da bu sözü sürekli söyleyerek esirlikten kurtulur. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Yûsuf Kândehevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, IV, İstanbul 1990, s. 348-349.

yüzündeki ayva tüyelerinin İhlâs suresine benzetildiği de gözden ırak tutulmamalıdır:

*Mahbes-i çâh-ı zekandan göñül olmadı halâs
Mushaf-ı hüsnine karşı okıdı biñ ihlâs (G.244/1)*

Gülbang

Farsçada bülbül şakıması anlamına gelen gülbang (Kantar 1993: 521), tarikat toplantılarında, bazı dinî ve resmî törenlerde tek veya hep bir ağızdan ve makamla söylenen dua veya anttır (Albayrak 2010: 222). Yeniçeriler, Kalenderîler, Bektaşîler ve Mevlevîler arasında yaygındır. Yeniçerilere ulûfe dağıtılırken matbah-ı âmirede hazırlanmış olan çorba içilir, zerde yenir ve gülbang söylenirdi (Pakalın 1993: I/683-684). Gülbangların askeriyede davul çalınırken, tekkelerde de kudüm eşliğinde söylenmesi âdettir (Pala 1995: 209). Aşağıdaki beyitte şair, tekkelerde çekilen gülbangi şiirine konu etmiştir. Buna göre gül, sevgilinin (sinesi) dağlı ve (eli) silahlı abdalı olmuştur, gül bahçesinin tekkesinde bülbüller bunun gülbangını çekmektedir:

*Gül olmuş haddüñüñ bir dâglu yaraklu abdâlî
Çekerler tekye-i gülşende gülbangini bülbüller (Kt.173/3)*

Hastalık ve nazar için tomar

Bazı hastalıkları, kötülükleri ve *nazarı* uzaklaştırmak için boynaya asılan veya üstte taşınan yazılı kâğıt olan tomar *Emrî Divanı*'nda iki yerde anılmaktadır. Şair, bunların ilkinde sevgilinin kan dökücü gamzesinin hastası olduğu, bundan kurtulmak için kırmızı bir kılıç şeklinin bulunduğu tomarı, sevgiliden âşğın boynuna asmasını ister (Kt.385). Aşağıya alınan diğer beyitte ise Emrî, sevgilinin gül kadar nazik bedenini kötü gözden sakınmak için saçını misk ile yazıp tomar olarak boynuna astığını dile getirmekte ve böylece sevgilinin saçını tomara benzetmektedir:

*Çeşm-i bedden sakınup sen gül-i nâzük-bedeni
Asdı boynuña yazup müşğ ile saçuñ tômâr (Kt.126/1)*

Hızır adına yeşil bayrak çekme

Mezar sandukanın üzerini örtülen yeşil örtünün Hz. Hızır'ın bayrağı olduğu inancı vardır. Ayrıca yeşil renkli bezin Hz. Hızır'ı temsil ettiğine inanılır (Durdu 2010: 259-260). Hızır türbelerinde yeşil bayrak bulundurulması (Türk 2010: 239) âdeti de bu inancın bir yansımasıdır. *Emrî Divanı*'nda tespit edilen bu beyit belirtilen inanç çerçevesinde şekillenmiş bir âdeti göz önüne sermektedir. “İki büklüm cismim hattını anarak âh dumanı içinde kaldı, (bu hâl ile) Hızır adına yeşil bayrak çeken kişiye döndüm.” diyen şair, sevgilinin ayva tüylerini anunca ah çekmekten kendini alamadığını ifade etmektedir. Buradaki ah, gönül ateşinin dumanını dışarı vuran bir ahtır:

Hattuñ añup dūd-ı âh içinde kaldı cism-i ham
Döndüm ol şahsa çeker Hızır adına yeşil 'alem (G.315/1)

Hızır duası

Yaygın bir kullanım alanı bulmamış olmasına rağmen klâsik Türk şiirinde izleri görülen Hızır duasının temeli de Hızır inancına dayanır. Genellikle uydurma hadislerin kaynaklığında söz konusu edilen bu duayı, Hızır ve İlyas'ın her yıl bir araya geldiklerinde ayrılmadan önce okudukları rivayet edilir (Zülfe 2005: 18).¹⁷ *Emrî Divanı*'nda dört beyitte bu duadan söz edilmektedir. Şair, Hızır duası ile daire çizerek sihir yapılmasından bahseder (G.224/5), sevgilinin yüzünü bir Mushaf sayfasına benzeterek onun yüzündeki ayva tüylerini Hızır duası olarak niteler (G.317/5), Hızır duasının muska olarak kullanıldığını dile getirir (G.317/5). Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin yüzü gümüş bir levha, ayva tüyleri ise onun üzerinde güzellik hazinesini bekleyen iki yılan olarak tasavvur edilen iki ejderin (sevgilinin saçının) tılsımını bozmak için yazılmış Hızır duası olarak düşünülmüştür:

Levh-i sîm üzre hatuñ Hızır du'âsın yazmuş
Genc-i hüsnüünde tılsım olan iki ejder için (G.416/2)

¹⁷ Hızır duasının metni için bk. İbn Hacer, *El-İsâbe*, s. 438.

“İsm-i a'zam”la kötülüklerden korunma

İsm-i a'zam Allah'ın en büyük ismi anlamında bir tabirdir. Onun okunmasının ya da yazılmasının çeşitli koruyucu faydaları olduğuna dair telakkiler vardır. Bu tür telakkiler arasında ism-i a'zamın hastalıklara şifa olduğu, büyüü bozduğu, iki kişi arasında sevgi veya nefretin doğmasını sağladığı, seyir hâlinde olan gemiyi durdurduğu vb. iddialar zikredilebilir (Topaloğlu 2001: XXIII/75-76). Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin adını ism-i a'zam olarak vasıflandırmış ve onu gönül levhasına yazması hâlinde rakipten gelecek kötülüklerden emin olacağını dile getirmiştir:

*Göñül levhinde yaz adın rakîbinden hazer kılma
Emîn ol dîv şerrinden sen Emrî ism-i a'zamlâ (G.474/5)*

Kâbe'nin siyah örtü ile örtülmesi

Kâbe'nin dört duvarı üzerine dıştan ve içten siyah ve kırmızı iki örtü asılır. Kisve adı verilen siyah örtünün cahiliye devrinden beri örtüldüğü bilinmektedir (Ünal 2001: XXIV/17-18). Bu gelenek günümüzde de varlığını sürdürür. Emrî, sevgilisinin yüzündeki örtüyü Kâbe'nin örtüsüyle ilişkilendirir (G.203/4). Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin nur yüzünü; kâkülü, hattı ve beninin kapatması Bilal-i Habeşî'nin Kâbe'yi siyah atlaslar ile örtmesine benzetilmiştir:

*Ruh-ı pür-nûr-ı yârî kâkül ü hattıyla hâl örter
Siyeh atlaslar ile Ka'beyi gûyâ Bilâl örter (G.198/1)*

Kâbe örtüsüne yüz sürme, Kâbe örtüsünü, kapı ve duvarını öpme

Kâbe'nin kapısı ve duvarları öpülür (Tolasa 2001: 63). Müslümanlar için çok büyük bir öneme sahip olan Kâbe'nin örtüsüne yüz sürmek, örtüsünü, kapı ve duvarlarını öpmek hem saygı hem de muhabbetten kaynaklanan bir davranıştır. Emrî'nin sevgilisinin eteğine yüz sürmesi, sevgilisinin “Beni Kâbe mi sanıyor da eteğime yüz sürüyor.” demesine neden olur (G.445/5). Şair, sevgilinin yüzüne inen saçlarını Kâbe örtüsü olarak nitelendirir ve bu sebeple öpmek ister (G.57/1). Aşağıdaki beyitte

ise Emrî, sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe olarak vasıflandırarak onun eşliğinde secde edip kapı ve duvarını öpmek gerektiğini dile getirir:

*İşigine secde kıl kim kible-gâh-ı rûhdur
Ka'bedür kûyın tavâf eyle der ü divârın öp (G.57/3)*

Kâbe halkasını tutma

Kâbe'de altın halkaya yapışarak edilen dua derhal kabul olurmuş (Onay 2009: 258-259). Bu inanış Kâbe ziyaretinde Kâbe halkası tutma geleneğini doğurmuş olmalıdır. Şair, sevgilinin gönül alan yanağına can Kâbe'si diyeliden beri gönlü onun kaşına Kâbe halkasına yapışır gibi yapmıştır (Kt.419). “Emrî, onun kapısının halkasını Mekke (Kâbe) kulpu gibi tut (çünkü) sana kapıların açılması olursa o dergâhtan olur.” biçiminde günümüz Türkçesine aktarılabilecek aşağıdaki beyitte ise şair, sevgilinin kapısındaki halkayı Kâbe halkası olarak görmektedir:

*Mekke kulpu gibi tut Emrî kapısı halkasın
Saña ol dergâhdan olur olursa feth-i bâb (G.41/5)*

Kalenderîlerin kaşlarını kazıtmaları

Kalenderîlikte saçın, kaşın, sakalın ve bıyığın kazıtılması âdetti ve buna “çihar-darb” yani dört rükün deniyordu (Ocak 1992: 164). Söz konusu tarikata mensup olanlara göre insanın yüzü güneş gibidir ve saç-sakal bulutları bunu kapatan kara gölgelerdir (Kaya 2007: 193) “O kalender dilberi kaşını kazıtmış sanma, yanak güneşinin üzerine nurdan med çekilmiş(tir).” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte bu âdet yer almaktadır. Beyitte ayrıca “âfitâb” kelimesinin başındaki elifin üzerine med çekilmesi de söz konusu edilmiştir:

*Âfitâb-ı haddi üzre med çekilmiş nûrdan
Sanma ebrûsın kazıtmış ol kalender dilberi (G.550/3)*

Kılıç duası ile kötülüklerden korunma ve tılsımları bozma

“Kılıç duası” divan edebiyatında, kaynaklarda *Duâ'üs-seyf* veya çoklukla *duâ-yı seyf* adıyla geçen, Hz. Ali'ye atfedilen ve muhtemelen onun

meşhur kılıcının etkisiyle meşhur olan, *Duâ'üs-seyfi ve'l-Hırz el-emânî*, dua kitaplarında yer verilmiş, müstakil kitap olarak düzenlenmiş bir duadır (Seyhan 2003:142-143). Emrî, kılıç duasını kullanarak düşman askerlerini öldürmek ile sevgilinin kılıca benzeyen kirpiklerinin vasfı ile rakibi öldürmek arasında ilişki kurar (G.519/6). Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin zülfünü, yüz güzelliği hazinesinin yılan tılsımı olarak görmekte ve bu tılsımın kılıç duası ile bozulduğunu ifade etmektedir:

*Tılsım-ı mâr idi kâkül cemâli gencine
Du'â-yı seyf ile bozıldı ol tılsım ey yâr (G.177/2)*

Kilisede mum yakma /kiliseye mum verme

Kilisede mum yakma ya da kiliseye mum verme Hristiyan âdetlerindendir. Şair, aşağıdaki beyitte bu âdete değinmiştir. Beyti şöyle günümüz Türkçesine aktarmak mümkündür: “(Nasıl ki) Puta tapan kişi mumunu kiliseye verirse, gönül (de) put kadar güzel sevgilinin köyüne ateşten âhını iletir.”

*Âteşin âh iledür kûyına dil ol sanemüñ
Büte tapan kişi şem'ini kilisâya virür (G.143/4)*

Kur'an'ı ya da ayetleri öpme, yüze sürme

Türk kültüründe ekmek, Kuran-ı Kerim ya da onun ayetleri gibi saygı gösterilen şeyleri öpme geleneği vardır. Emrî, sevgilinin ayva tüylerini rahmet ayeti ve nur duası olarak görür; bu sebeple öpüp yüze sürülmesi gerektiğini ifade eder:

*Yüzine sür yüzüñ ey bî-dil du'â-yı nûrdur
Âyet-i rahmetdür ey miskîn hat-ı jengârın öp (G.57/2)*

Muska (hamail, vefk) takma, taşıma

Dua yazılı bir kâğıdın üçgen biçiminde katlanarak bir muhafazaya konmuş şekline muska (nüsha) denmektedir (Başar: 1972: 54). Hamail ise muskanın boyna asılan şeklidir (Onay 2009: 218). Muskalar hastalık-

lar, göz değmeleri kabilinden hususlarda kullanılmaktadır (Başar 1972: 54). Özellikle kem gözlerden korunmak için hamail taşınması bugün de yaşayan âdetlerdendir. Emrî, Hızır duasının muska olarak kullanıldığından söz eder. Ona göre sevgilinin yanağı muskanın yazıldığı kâğıt, hattı ise bu kâğıda yazılmış Hızır duasıdır (G.236/2, G.317/5). Tespit edilen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla hamailer altın ve gümüş (Kt.149) kaplar içerisinde taşınırdı. Aşağıya alınan beyitte şair, “(Ey sevgili) senin o nazik ve beyaz tenine kem göz değmesin diye gel gerdanına kolumu altın hamail edeyim.” diyerek, sevgilinin gerdanına sarılma isteğini açığa vurmaktadır. Burada Emrî, kolumu altın hamail edeyim derken, muhtemelen cisminin sarardığını dile getirmektedir:

*Çeşm-i bed degmesün ol nâziük ü sîmîn-tenüñe
Zer hamâyil ideyin gel kolumu gerdenüñe (G.467/1)*

Nazar boncuğu takma

Halk arasında nazar değme inancı vardır. Bu yüzden kem gözlerden sakınmak ve nazar değmesini engellemek gayesi ile sevimli, güzel, gülbüz, zeki vb. özelliklerle akranlarından üstün olan çocukların omzuna, görünür yerine, gömleğinin içine mavi boncuk, nazarlık muskası, maşallah vb. takılır (Çıkman 1977: 46, Örnek 1979: 242). Ayrıca ev, araba, dükkân vb. yerlere de kötü gözlerden korunmak gayesi ile nazar boncuğu asılır. Nazar boncuğunun üzerinde göz resimleri ya da çeşitli göz şekilleri bulunur (Çıblak 2004: 110). Günümüzde de yaygın bir biçimde nazar için kullanılan bu boncukları Emrî de şiirine konu etmiştir. Şair, kirpiklerine dizilen gözyaşını gözbebeği tarafından nazar değmesin diye göz dükkânına dizilmiş göz boncuğu olarak tahayyül eder (G.504/4). Buna göre sevgilinin hayalinin küçük bir şekli (tıflı) şairinin göz bebeğine yansımıştır. Şairin gözbebeği yansıyan bu hayale göz değmesin diye kirpiklerinin ucuna nazar boncukları dizmiştir. Şair, burada gözyaşını nazar boncuğuna benzetmektedir (G.433/4):

*Merdümüñ göz degmesün diyü hayâlüñ tıflına
Dizdi göz boncuklarını rişte-i müjgânuma (Kt.421/2)*

Remil

Remil kendine mahsus bazı şekiller vasıtasıyla hükümler çıkarmak ve böylece murat ve niyetleri haber vermek ilmidir. Vaktiyle bu şekilleri parmakla kum üstüne çizdikleri için buna "remil" demişlerdir (Levend 1984: 220). Bununla uğraşanlara da remmal denilirdi (Pakalın 1993: III/27). Emrî, eserinde iki beyitte remilden söz eder. Bunlardan ilkinde sevgilinin kirpikleri âşık için remil atar ve onun ölümünün kılıçtan olacağı kehanetinde bulunur (G.269/5). "*Remmal, Emrî'yi gazmenin hayali ile görünce bu kimsenin helaki hançerden olur, dedi.*" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek diğer beyitte şair, remmalin kendisine ölüm sebebi olarak sevgilinin hançeri andıran gamzesini gösterdiğini söylemektedir:

*Hayâl-i gamzeñ ile gördi Emrîyi remmâl
Didi bu kimseniñ olur helâki hançerden* (G.411/5)

Sıhhat için kurban kesme

Kurban, ibadet amacıyla hayvan kesimine ve bu maksatla kesilen hayvana verilen isimdir (Göç 2002: XXVI/433). Bir adağı yerine getirmek için de kurban kesilir. Aşağıdaki beyitte "*Ey kaşları yay (olan sevgili) okunu sineme gönder can(ımı) al, (böylece) fettan gamzenin sıhhati için kurban al.*" diyen şair, sevgiliye fettan gamzesinin sıhhati için kurban almayı dolayısıyla kesmeyi tavsiye etmiştir:

*Tîrüñi ey kaşı yâ sîneme gönder cân al
Sıhhat-i gamze-i fettânuñ için kurbân al* (G.305/1)

Sihir için ateşe nal koyma

Sudî, "Bir kimseyi bir kimseye mutî' ve münkat eylemek murat olsa talibin ve matlubun ismini ve Süryanice birkaç ismi istimale gelmemiş bir at nalına yazıp ateşe bırakırlar 'ale'l-fevr tesir eder (Sudî 1276: 375) şeklinde bu âdetten söz eder. Mütercim Âsım Efendi de *Burhan-ı Katı*'da sihir için ateşe nal koymaktan bahsetmektedir. Burada sihir yapılmak istenen kişinin adı bir at nalına yazılıp ateşe atılması hâlinde, nal kızdıkça o şahsın ıstırap çekeceğinden bahseder (Mütercim Âsım 2000: 540). Bu

âdetin Emrî'deki yansıması ise şöyledir: Ay yüzlünün (sevgilinin) büyüleneceğini zannederek şairin âhı nal biçiminde olan hilali ateşe koyar (G.416/7). Bazen de şairin gönlü nal şeklindeki hilali âh ateşine atar ve böylece sevgilinin kaşını büyülemek ister (Kt.443/3). Şaire göre şafak vakti gökyüzündeki yeni ay aslında feleğin hilal kaşlı sevgiliyi büyülemek için ateşe attığı naldır (G.404/2). “*Yanan sinemin üzerindeki tırnak yarası sanma, (o) gönlümün (senin) kaşını büyülemek için ateşe koyduğu naldır.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte şair, aşk ateşiyle yanan sinesindeki tırnak yaraları ile sihir için ateşe konulmuş nal arasında ilişki kurmaktadır:

*Sîne-i sûzânım üzre zahm-ı nâhun sanma kim
Na'l koymuş âteşe teshîr için ebrûnî dil (Kt.290/4)*

Şeyhlerin asa taşımaları

Her zaman, özellikle de yolculukta asa bulundurmak sûfilikte bir gelenektir (Uludağ 1977: 55). Aşağıdaki beyitte Emrî, tarikat ya da tekke mensuplarının yolculukta asa taşımalarından bahsetmektedir. Şair, sevgilisine seslenerek onun kirpiklerinin ve kâkülünü asa ve rida ile yürüyen bir şeyhe benzetmektedir:

*Tîrûnî kâkülünü yâd idüben seyr iderin
Şeyh gibi ki 'asâ ile ridâyile yürür (G.147/2)*

Tarikatta el verme

Şeyhin bir şahsı tarikatına kabul edip ona evrâd (vazife, ders) vermesine el vermek denir (Uludağ 1977: 166). Emrî, bu beyitte sevgilinin kâkülünü tarikat şeyhi, sümbülü de onun müridi olarak tasavvur ederek bu âdeti şiirine konu etmiştir:

*Geyiniüp hurka-i miskîsin el virseydi ol kâkül
Olurdu 'ömri olduğınca dervîşi anuñ sünbül (Kt.288/1)*

3. Bayram, Düğün ve Süslenme İle İlgili Olanlar

Aynaları keçe içinde muhafaza etme

Eski edebiyatta ayna denilince akla gümüş yahut çelikten mamul metal satırların parlatılmasıyla elde edilen aynalar gelmelidir. Bilindiği üzere gümüş, havadan etkilenen ve kısa zamanda kararır bir metal olduğundan, gümüş aynalar her zaman keçe kılıflar içinde muhafaza edilirdi (Şentürk 1993: 182). Aşağıdaki beyitte şair, sırtına keçe giydiğini, bu hâliyle ayna gibi parladığını söylemekte; böylelikle de aynaların keçe içerisinde muhafaza edilmesi geleneğini dile getirmektedir:

*Safâ kesb ideli âyîne-veş sâfi nemed içre
Temâşa-yı ruh-ı yâr itmeden ihmâlümüz vardır (G.169/2)*

Bayram süslemesi

Gerek dînî, gerek yöresel ya da millî olsun bayram öncesinde bayram alanını ya da evleri süslemek bugün de gördüğümüz âdetlerdendir. Çevreyi güzelleştirerek bayramın varlığını hissettirmek, insanların coşku ve mutluluğunu hat safhaya çıkarmak için gerçekleştirilen bu işlem bayramların olmazsa olmazlarından. Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini gören Emrî, sevgilinin yanağını bayram yerine, misk kokulu ayva tüylerini de bayram yerinin süslerine benzetmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen “miskîn resen” ifadesinden sevgilinin misk kokulu saçlarının kastedilmesinin yanında, bayram süslemelerinde kullanılan halat ve iplere çevreye güzel koku yaymaları için misk sürüldüğü sonucu çıkarılabilir:

*Salınsa yüregüm n'ola görüp miskîn resen Emrî
Temâşa kıl bezenmiş ruhları bayrama dönmişdür (G.164/5)*

Gelinin süslenmesi, geline yüz görümlüğü verme

Gelinlerin çeşitli ziynet eşyaları ve makyaj malzemeleri ile süslenmesi günümüzde de hemen her kültürde varlığını sürdüren bir âdettir. Emrî, gelinin süslenmesi için altın renkli benler kullanıldığı (G.336/5, G.338/5), yakuttan halhallar (G.337/5), altından teller takıldığından

(Kt.223) bahsetmektedir. Gece zifafa giren erkek gelinin duvağını açıp da yüzünü ilk defa gördüğü zaman geline vakit ve hâline göre elmas gerdanlık, yüzük, beşibirlik gibi mücevherat takar, buna yüzgörümlüğü denir (Özer 1946: 31). Emrî, şiirine bu âdeti de konu etmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte güzel bir sonbahar resmi çizmektedir. Burada ağaç dalını geline, dal üzerindeki hazan yapraklarını altın bir takıya ve dünyayı da damada benzetmektedir. Buna göre dünya damadı yüz görümlüğü için dal gelininin boynuna altından levhalar takmıştır:

*Görinen berg-i hazân sanma 'arûs-ı şâhuñ
Levh-i zer asdı yine boynuna dâmâd-ı cihân (K.1/18)*

Halhal takma

Kadınların ayak bileklerine taktıkları halhal, Reşat Ekrem Koçu'ya göre bizde köçek oğlanlar ve çengi kızlar-karılar tarafından kullanılmıştır (Koçu 1967:126). *Emrî Divanı*'ndaki örneklerden o dönemde, altından (G.96/4), yakuttan (G.104/4), aşağıdaki beyitte geçtiği üzere açık mavi renkli değerli bir taş olan firuzeden yapılma halhalların takıldığı anlaşılmaktadır. Şair, bu beyitte sevgilinin ay yüzünün etrafındaki hale gibi çevreleyen nesnenin onun hattı değil, güzellik kuşunun ayağındaki firuzeden yapılma bir halhal olduğunu söylemektedir:

*Hat degül mâh-ı 'izârın hâle-veş devr eyleyen
Murg-ı hüsn ayagına firûzeden halhâldür (G.103/4)*

Hilâli görünce bayram yapma

Teknolojinin bu denli gelişmediği dönemlerde ramazan ayının başlangıcı yani oruç tutmaya başlama ve ramazan ayının sonu (Ramazan Bayramı) hilalin görülmesi ile olurdu. Yüksek bir yerden yahut bir minareden ilk defa hilali gören bir gözcü bu gözlemine iki şahit önünde ispat eder, ondan sonra Ramazan ilan olunurdu (Ozansoy 1968: 8). *Divan*'da bu gelenek görenlerin bir birine göstermesi, bir birini şahit tutması şeklinde geçmektedir (G.546/2). Emrî, sevgilinin (hilal) kaşından bir aydır ayrı kaldığı, bu sebepten hasta düştüğü, ona kavuşmak için şehir halkıyla birlikte hilali görmek için beklediğini dile getirir

(Kt.308/2). Aşağıdaki beyitte ise şair, hilali görünce bayram yapma âdetini şiirine konu etmektedir:

*'İd irdükde ider halk hilâle nigerân
N'ola baksam iricek rûyuña ebrû-yı hama* (G.511/2)

Kına yakma

Kına yakmak, halk arasında eskiden beri yaygın olarak özellikle de bayram ve düğün gibi önemli günlerde uygulanan bir âdettir (Özkan 2007: 341). *Emrî Divanı*'nda altı beyitte kına yakmaktan söz edilir. Bu beyitlerin hepsinde düğün ya da bayramla ilişkili olmadan tamamen süslenmek gayesi ile kına yakılması söz konusu edilmiştir. Bu beyitlerden beşinde parmağa kına yakmak (G.27/5, G.211/1, Kt.259, Kt.279/1, Kt.469/1) şeklinde, aşağıya alınan diğer beyitte ise ele kına yakmak biçiminde ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte "Eğer kına al edip/aldatıp, sevgilinin elini tutmasa idi, (sevgili) âşığı öldürüp elini kana sokardı" diyen şair, al eder ifadesini hem kırmızıya boyamak hem de aldatmak anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanmıştır:

*Öldürüp 'âşıkını kana sokardı elini
Âl idüp tutmasa ger dest-i nigârî hınnâ* (G.20/2)

Kulağa gül takma

Kadınlar süslenmek gayesiyle kulaklarına çeşitli çiçekler takarlar. Bu, büyük olasılıkla göz alıcılığı artırmanın yanında çiçeğin güzel kokusundan da faydalanmak için yapılır. Şair, "(Ey) Emrî, sevgilinin kulağı güzellik bağı içinde ak gül takınur (bu yüzden bu özelliği) o güle beni kulaktan âşık etmiştir." diyerek bu geleneğe işaret etmektedir.¹⁸

*Ol güle Emrî kulaktan 'âşık itmişdür beni
Gûşî kim bâğ-ı cemâl içinde ak gül takınur* (G.123/5)

¹⁸ "Kulaktan âşık olmak/etmek: Yalnızca kendisine anlatılanlarla görmeden birine karşı sevgi beslemek." M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 184.

Nişanda ağırlık isteme

Söz kesildikten sonra nikâh bedelinin yarısı olan akça peşin ve bir seferde kızın peder veya validesine ödenir. Buna ağırlık denir (Abdülaziz Bey 2002: 109). Ayrıca Kemal Özer, nişandan önce verilen ağırlığın küpe, elmas küpe, beşibirlik, para şeklinde de olabileceğini ifade etmiştir (Özer 1946: 28). Aşağıdaki beyitte üzümün kızı olarak vasıflandırılan şarabın gelin olmak için ağırlık istediği ifade edilmektedir. Elbette burada kastedilen şarabın içilebilmesi için satın alınması gerektirir:

*Hıffeti ko ağır ol ritl-ı girân ister iseñ
Gelmege duhter-i rez sôfi ağırlık ister (G.133/3)*

Saça altın tel takma, saçı gülsuyu ile yıkama

Kadınlar süslenmek için saçlarına farklı süs eşyaları takarlar. Şairin sinesinin dumanı âh kıvılcımı ile süslenmiştir, bu hâliyle o, zülfü altın telle süslenmiş bir güzele benzer (G.225/3). Aşağıya alınan beyitten anlaşıldığına göre saçın gülsuyu ile yıkanması söz konusudur. “*Sevgilinin zülfü gönle dolaşırsa, gülsuyu onu (kendi) su(yu) ile yıkar ve tarar.*” biçiminde günümüz Türkçesine aktarılabilir bu beyitte şair, dolaşık saçın açılması için gülsuyunun kullanıldığını ifade etmektedir. Bunun yanında saç beslemesi ve güzel kokması maksadıyla da bu işlemin yapıldığı düşünülmelidir:

*Zülf-i dil-dâr dolaşırsa dile
Yur tarar anı âb ile gül-âb (Kt.22/2)*

4. Güzel Hasletler ve Saygıyla İlgili Olanlar

Eşik öpme, el öpme

Bayram veya düğün gibi bazı özel günlerde yaşlı olan ya da saygı gösterilmesi gereken kimselerin ellerini öpmek, toplumda eskiden beri uygulanan yaygın bir âdettir. El öpmek ifadesi divan şiirinde küçüklerin, büyüklerin elini saygıyla öpmesi şeklindeki geleneksel yönüyle değil de daha çok el etek öpmek, eşik öpmek ve ayak öpmek gibi tabirlerle birlikte; Osmanlı saraylarındaki el öpme merasimlerinde geçen uygula-

malara yakın tasavvurlar içerisinde ele alınmıştır (Özkan 2007: 320). Güneş gökyüzünde padişah olmasına karşın güzellik padişahu olan sevgilinin eşiğinde yeri öper (G.127/4). Gülün elini bülbül yerine çiğ tanesinin öptüğü esnada sabah rüzgârı bir sille vurur ve çiğ tanesinin tüm dişlerini döker (G.560/3). Şair, çınar boylu sevgilisinin elini öpmek ister ancak o buna rıza göstermez:

*Eliñi vir öpeyin didüm idi
Baña el virmedi ol boyı çenâr (Kt.143/3)*

Hastaları ziyaret etme

Hastaların ziyaret edilmesi günümüzde de varlığını yaygın bir şekilde sürdüren âdetlerdendir. Bir kişinin yakın çevresinden birisi rahatsızlanırsa mutlaka ona hasta ziyareti yapılır. “*Gel hasta gönlümü kendi gözlerinle gör, ne olur hastanı nergisi andıran şehla bakışlı iki gözünle görmeye gelsen.*” diyen şair, sevgilisinden hasta gönlünü ziyarete gelmesini istemektedir:

*Gel dil-i bîmârı kendü gözleriñle gör n'ola
Göre gelseñ hastañ iki nergis-i şehlâ ile (G.447/2)*

Hediye götürme, gönderme

Kültürümüzün hoş yanlarından biri de hediyeleşmektir. Özellikle gidilen veya davet edilen bir mahfil veya meclise hediye ile gitmek âdettir. Emrî, sevgilinin meclisine giderken ona hediye olarak canını götürür (G.82/5). Sevgilinin yanağını düşünerek Cennet'e azmettiğinde ise Cennet'in hurilerine armağan olarak ayna götürür (G.354/1). Sevgili, Emrî'nin gam ahusu avladığını duyar ve ona hediye olarak ok gönderir (G.92/6). Aşağıdaki beyitte ise şair, sabah rüzgârının gittiği her yerde rağbet görmesinin sebebini armağan olarak yanında sevgilinin ayağının toprağını götürmesine bağlar:

*Nice mergûb olmasun bâd-ı sabâ her yirde kim
Armağân için elinde ayağun toprağı var (G.113/3)*

Misafire hoş geldin deme, onu güzel kıyafetlerle karşılama

Bilindiği üzere misafir geldiğinde ona “hoş geldin/ hoş geldiniz” denir. Şair, iki büklüm hasta bir vaziyette sevgilinin mekânına gider ancak sevgilisi ona bir kerecik olsun “hoş geldin” demez (G.442/4). Misafir, temiz ve güzel kıyafetler giyilerek karşılanır/ağırlanır. Aşağıdaki beyitte şairin gönül hanesinin misafiri gamdır, gözyaşı bu misafiri renkli elbisesini giyerek karşılar. Tabi ki bu elbisenin rengi kan kırmızısına çalan bir renktir:

*Dil hânesine bu gice beñzer ki gam gelür
Geydi gözüm yaşı yine rengîn kabâsını (G.521/2)*

Misafire ikramda bulunma, misafir odasında ağırlama

Misafirperverlik Türk toplumun en önemli hasletlerinden biridir. Misafir geleceği zaman ona özel hazırlık yapmak ve gelen misafire mümkün olduğu kadar güzel ikramlarda bulunmak misafirperverliğin en önemli göstergelerindendir. *Emrî Divanı*’nda üç yerde bu gelenekten söz edilmektedir. Emrî’nin can evine sevgilinin hayali gelmiştir, şair, gönül kuşunu kebab ederek ona ikram etmek ister (G.39/5). Şairin göz-bebeğine misafir olarak sevgilinin beninin hayali gelir, bunun üzerine şair, ona gözyaşlarından müteşekkil bir ziyafet çeker (G.276/3). Sevgili, Emrî gibi misafirperver değildir. Çünkü Emrî’nin gönlü sevgilinin saçının ucuna gece misafir olur ama sevgili, yanağındaki benini ona ziyafet olarak sunmaz (G.403/4). Misafir için ayrı bir oda teşrif edilmesi ve gelen misafirin orada ağırlanması söz konusudur. Şair, tenini misafir odası, bela ve aşk derdini de orada konaklayan misafir olarak tahayyül eder. Şairin aşağıdaki beyitte “karardur” kelimesini hem “siyahlaştır-“ hem de “durma yeri” anlamıyla kullandığı göz önünde tutulmalıdır:

*Döginüp taş ile sanmañ siyeh eyler tenin Emrî
Belâ vü derd-i ‘ışk için karardur mihmân-hâne (G.510/5)*

Müjde vereni ödüllendirme

Hâlen devam eden âdetlerden biri de müjde verenin ödüllendirilmesidir. “Müjdem i isterim!” şeklinde bir ifade ile müjde veren kişi vere-

ceği müjdenin karşılığını ister. *Divan*'da tespit edilen beyitlerde müjde veren kişinin mücevher (Kt.453/2) ve para (G.76/2, G.467/3) ile ödülendirilmesi söz konusu edilmektedir. Aşağıdaki beyitte mücevher verme söz konusu edilmektedir:

*Gonca gülşende virelden leb-i la'lüñ haberin
Toldurur gevher ile agzını şebnem anuñ (G.295/4)*

Yere atlas, gül yaprağı döşenmesi

Günümüzde olduğu gibi eskiden de devlet adamları veya diğer büyük zatların geçeceği yerlere halı ve benzeri yumuşak ve parlak yolluklar serilirdi (Öztoprak 2004: 259). Bunların arasında kırmızı halı, atlas ve gül yaprağı sayılabilir. Emrî, sevgilinin kirpiklerinin sinesi üzere çevrilmesi için yerlere kırmızı atlas sermiştir (G.571/1). "*Ey servi beri gel neredesin? Emrî'nin gözünün yaşı senin için yollar üstüne kırmızı gül yaprağı döşer.*" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir diğer bir beyitte ise şair, sevgilinin yoluna kırmızı gül yaprağına benzettiği kanlı gözyaşlarını döşediğini söylemektedir:

*Berü gel kandasın ey serv eşk-i dîde-i Emrî
Senüñçün yollar üstüne döşer berg-i gül-i ahmer (G.154/5)*

5. Deli ve Suçlularla İlgili Olanlar

Delileri zincirle bağlama

Eski tımarhanelerde delilerin boyunlarına lâle denilen zincirli bir demir halka geçirirler, bu zinciri bir yere tuttururlar, kimseye saldırmaması için de kollarını bağlarlar ve iyileşinceye kadar delileri onunla muhafaza ederlerdi (Onay 2009: 139, Deniz 2004: 277). *Divan*'da bununla ilgili pek çok beyit yer almaktadır. Sıklıkla sevgilinin zülfü ile delileri bağlamak için kullanılan zincir arasında ilişki kurulur. Sevgilinin zülfü zincirine delirmeleri sebebiyle kimi zaman âşık (G.332/7, G.570/1, Kt.262/4) kimi zaman âşığın deli gönlü (G.8/3, G.243/1) kimi zaman tarak (G.462/4, Kt.382/1) kimi zaman da kalem bağlanmış (G.315/5). Şair, sevgilinin boynunda zülfünü görünce kendisi de deli zincirini boy-

nuna takar (G.132/4). Güzelliği ile âlemi zapt eden sevgili güneşi de divane etmiş ve altın zincirle bağlamıştır (G.502/1). Şair, sevgilinin ya-nağının baharında yeşil hattını görmüş ve zincirini sürükleyen bir deliye dönmüştür (Kt.313/3). Aşağıdaki beyitte ise Emrî, şiirinin sevgilinin zülfünün hayali ile deli olduğunu, kalemin ise onu zincire bağladığını ifade etmektedir:

*Hâme çekse n'ola zencîre anı dîvâne-vâr
Emriyâ şî'rüm hayâl-i zülfine şeydâ-durur* (G.124/5)

Göze mil çekme

Mil, göze sürme çekmeye yarayan, kemik veya fildişinden yapılmış ince ve uzun alete ve türlü işlerde kullanılmak için yapılan ince ve uzun metal çubuğa denir. Eskiden kimi suçları işleyen insanların gözleri mil-lerin kızdırılıp gözlere sokulması şeklinde kör edilmiş (Özkan 2007: 308). Aşağıdaki beyitte Emrî, sabah vakti yıldızların kaybolmasını gece sevgilinin evini gözetlemeleri sebebiyle güneşin onların gözüne mil çekmesi olarak tasavvur eder:

*Şa'sa'a sanma harîm-i yâra baktılar diyü
Mihr-i subh encüm gözine çekdi mil-i âteşîn* (G.373/2)

Suçluları veya esirleri kuyuya ya da zindana atma, ayaklarına zincir vurma

*Emrî Divanı'*nda suçluları cezalandırma ile ilgili de çeşitli âdetleri görmek mümkündür. O dönemde hırsızlık vs. suçları işleyenler genellikle zindana atılarak hapsedilirdi. Mahkûmlar ve esirler ayaklarına prangalar vurulup zincirle bağlanırdı (Özkan 2007: 309). Emrî, sevgilinin çene çukurunu suçluların cezalandırılmak için atıldığı zindan kuyusuna benzetir (G.292/4). Yine sevgilinin çenesinin altını gören şair, kuyuya hapsedilmiş bir esir mesabesinde (G.185/2). Şair, güneşin her gece batmasını feleğin onu cezalandırmak için kuyuya hapsedmesi olarak düşünür. Tabii güneşin suçu ise sevgilinin köyünde ışınları vasıtasıyla kılıç çekmesidir (G.430/4). Emrî'yi bulunduğu yere bağlı kılan boynundaki, sevgilinin zülûf zinciridir (G.555/2). Aşağıdaki beyitte şair, manevi

olarak çektiği sıkıntıları boynuna bağlanmış ateşten zincir olarak nitelendirmektedir:

*Ne 'isyân eyledüm yâ Rab ki fûrkat dûzahı içre
Duhân-ı pür-şerer boynumda âteşden selâsildür (G.160/3)*

Suç işleyenin yüzünü boyama, alınına damga vurma

Suç işleyen kişilerin yüzü boyanır ve öylece sokakta teşhir edilirdi (Özkan 2007: 317). Hans Dernschwam şarap içen kişilerin çok kötü bir muameleye maruz kaldığını, el ve yüzlerinin boyandığını *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* adlı eserinde dile getirmiştir (Dernschwam 1987: 141). Emrî, ayın sevgilinin yanağına öykünme suçunu işlemesi yüzünden feleğin onu cezalandırmak için yüzüne kara sürdüğünü dile getirir (G.426/3). Suç işleyenler cezalarını çektikten sonra tabiri yerinde ise sabıka kaydı mahiyetinde olarak suçlunun alınına damga vurulurdu. “Kudret hâkimi gülün alınına sevgilinin yüzü ile aslı astarı olmayan iddialarla dava kılması sebebiyle damga vurmuştur.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek aşağıdaki beyitte bu âdet ele alınmıştır:

*Alınına tamga urupdur hâkim-i kudret gülüñ
Rûy-ı yâr ile meger da'vâ-yı tezvîr eylemiş (G.224/2)*

6. Hazine ve Değerli Eşyalarla İlgili Olanlar

Hazinelerin ve değerli eşyaların gömülmesi, viranelerde bulunması, kilitlemesi ve mühürlenmesi

Kimi hazineler saklanmak maksadıyla gömülürler. Gömülmeleri sebebiyle bunlara define denir. Gam, Emrî'nin dağlarla dolu cismini fena toprağının kapladığını görünce şairin tenini gömülü bir hazine sanıp harcamak ister (G.51/2). Dert ise Emrî'nin dağlarla dolu vücudunu altın dolu bir kese zannedip gömmek ister (G.51/5). Definelerin çoklukla viranelerde olduğu inancı yaygındır. Bu inanış Hakan Yekbaş'a göre hazinelerin bulunmaması için viran yerlerin tercih edilmesi ve eski medeniyetlerden kalma ören yerlerinde hazine bulunması ile ilgili olmuştur (Yekbaş 2009: 1123). Şair, gönlünü bir virane, aşkı da bu viraneye

gömülmüş bir define, vücudundaki damarları ise bu defineyi korumak için konulan yılan olarak tasavvur eder. Burada definelerin yılan ya da yılanlar tarafından korunduğu inancı da yer almaktadır:

*Gönlümüñ vîrânesinde 'ışk gencin kıldı defn
Tende regler sanma üstine üşüpdür mâr-ı gam* (G.344/3)

Kıymetli eşyaların korunması için kilit altında tutulması doğal bir ihtiyacın sonucu ortaya çıkmıştır. Gerek devlete gerek şahsa ait olsun hazineler kilit altında tutulur. Emrî, gönlünü kilitli bir hazine olarak tasavvur eder ve bu hazinenin kilidini gönül açan sevgiliye teslim eder (G.506/2). Hazinelerin kilitlendikten sonra mühürlenmesi günümüzdeki güvenlik kameralarının görevini üstlenen bir uygulamadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzı akikten bir kutu, ağzındaki dişler ise bu kutuya konulmuş inciler, burada anılmasa da sevgilinin dudağı bu kutunun mührü olarak tasavvur edilmiştir:

*Pinhân gerek güher diyü dendânu dürlerin
Dürc-i 'akîka koydı vü mühr urdı ol dehân* (G.353/3)

Hazineye tılsım

Tılsım bir sırdır ve bu sır çözülmedikçe tılsımlı nesneye hiçbir şey kâr etmez (Tolasa 2001: 129). Eskiden altın ve mücevherât gibi servetler yere gömülürken, kimsenin el sürmemesi ve çalmaya teşebbüs etmemesi, edeceklerin bir fenalığa uğraması için tılsım yaparlarmış (Onay 2009: 142). *Emrî Divanı*'ndan anlaşıldığı kadarıyla bu tılsımların ejder tılsımı (G.179/4), kılıç tılsımı (G.309/5), Hızır duası (G.416/2) ve aşağıya alınan beyitte zikredilen yılan tılsımı gibi çeşitleri vardır. Beyti "Kazâ, ten toprağında gönül cevherini gömdü, (sen) nefsin tılsım yılanını öldür bertaraf et ve (bu) hazineyi aç." şeklinde günümüz Türkçesine aktarabiliriz:

*Defn itdi hâk-i tende kazâ cevher-i dili
Mâr-ı tılsım-ı nefsi helâk it defîne aç* (Kt.42/3)

İnciyi pamuğa sarma

Çabuk zarar görebilecek, kırabilecek değerli eşyaların çeşitli muhafaza yolları vardır. Aşağıya alınan beyitte incinin muhafaza edilmesi için

pamuğa sarılması âdeti söz konusudur. “*Dişlerinin yansımamı ağarmış gözde saklarsam buna şaşılmamalıdır, (çünkü) âdetdir inciye pamuk içinde saklarlar.*” şeklinde nesre aktarılabilecek beyitte şair, ağlamaktan ağarmış gözünün akını pamuğa, sevgilinin dişini de inciye benzetmektedir. Aslında şairin vurgulamak istediği sevgilinin dişlerinin güzelliği ve onun bembeyaz dişlerinden gözünü alamamasıdır:

*‘Aks-i dendânunî ağarmış gözde saklarsam n’ola
Dürri ‘âdetdür iderler penbe içinde nihân (G.361/3)*

7. İçki ve Keyif Veren Maddelerle İlgili Olanlar

Hayranların tatlı yemeleri

Hayran, esrarı çekerek veya esrarlı macun yutarak bir köşede her şeyden bî-haber, mestane hayat geçiren kimsedir (Onay, 2009: 180).¹⁹ Bunlar esrar ya da afyon kullandıktan sonra mutlaka kahve içerler, afyona cila verdiği için tatlıyı pek severler (Ali Rıza Bey [yıl yok] : 73). Emrî’ye göre sevgilinin taze dudağının vasfı âşığın hayran gönlüne ağız şekeri olur (Kt.446/1). “*Aşk esrarını yiyen -çeken- (âşığım) senin kıpkırmızı dudağını arzulası buna şaşırılmamalı çünkü hayranların -esrar sarhoşlarının- tatlı ile başı hoş olur.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan aşığıdaki beyitte ise şair, aşkı esrar, sevgilinin dudağını ise esrarın üzerine yenilen tatlı olarak nitelendirmiştir:

*‘İşk esrârın yiyen la’lûne meylitse n’ola
Çünkü başı hoş olur hayrânlarunî tatlı ile (G.498/4)*

¹⁹ Abdülaziz Bey bununla ilgili şunları söyler: “Afyon tiryakilerine tatlı bir şey vermek kendi tabirlerince ‘keyiflerine cila’ kattığından çocuklar koyun ciğerinin ufak ufak doğrar, şekere bulayarak lokuma benzetir, yolda rastladıkları tiryakilere ikram ederlerdi. Tiryaki de bilmeden yer ve sonra da işin farkına varırsa ağzından atarak tükürmeye başlar, çocuklara küfürler eder, onlar da eğlenirdi.” Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, İnsanlar, İnanışlar, Eğlence ve Dil*, II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 327.

Humara (akşamdan kalma hâlinin verdiği baş ağrısına) içki

İçki içildikten sonra ayılma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemliğe humar denir (Pala 1995: 257). İçki müptelaları, akşamdan kalma hâli olarak da açıklanabilecek bu durumdan kurtulmak için içki içerler. Emrî, aklının humarını uzaklaştırmanın yolunu aşk şarabı içmekte bulur (G.400/3). Mecnûn, gam humarını uzaklaştırmak için kadeh isteyince yokluk ovasının lalesi ona kan dolu bir kadeh sunar (G.65/1). Şair, aşağıdaki beyitte humar derdini şaraptan başka hiçbir nesnenin uzaklaştıramayacağını dile getirmektedir:

Hamr-i la'lüñdür devâ mahmûr-ı la'lüñ yâdına
Nesne def' itmez humârûñ derdini illâ şarâb (G.42/4)

İçki müptelalarının içkiyi saklamaları

İslam dinine göre yasak olan içki Osmanlı döneminde de sıklıkla ağır yaptırımlarla men edilmiştir. Aynı zamanda toplum tarafından da hoş karşılanmayan bu alışkanlığa müptela olanlar çareyi bunu gizlice yapmakta bulmuşlardır. İçkiyi satan da alan da bunu gizli saklı yapmıştır. Aşağıya alınan beyitte bu durum söz konusu edilmektedir. Burada "Yine içki satanın hazinesi bulundu (bu hazine) bir nice şarap küpü ki her biri Cem'in hazinesi." diyen şair, şarabı bulduğuna inanılan Cem'e de gönderme yapmıştır:

Bulındı yine bâde-firûşuñ definesi
Bir niçe hum ki her biri Cem hazînesi (Kt.460)

Şarabı mehtaplı gecelerde dışarıda bekletme

Gece dışarıda bırakılan mayiler ilaç özelliği kazanır. Tortusu dibe çöküp saflaştığı için şifa olur. Tıpkı bunun gibi mehtaplı gecelerde dışarıda bırakılan şarap da tortusu gidip keskinleşeceği için pek makbul olur (Pala 2007: 76). Emrî, aşağıya alınan beyitte sevgilinin yanağını mehtap, kendi gözünü mehtaplı gecede dışarıya konulmuş şişe, gözdeki kanlı gözyaşını ise bu şişede yer alan şaraba teşbih etmektedir:

*Çeşmüm ile 'ârızuñâ karşı bu kanlu yaşum
Şîşe ile mâhtâba karşı konmuş bâdedür (G.108/4)*

8. Ticaretle İlgili Olanlar

Kervanda hayvanların boynuna çan takma

Hayvan boğazına takılan çan sesi gece katardan ayrılan bir hayvanın nerede olduğunu, uzaklardan bir kafilenin, bir kervanın geldiğini bildirir (Onay, 2009: 120). Emrî'ye göre dünya, adına felek denen birkaç çanın kaldığı muhabbet kervanının uğrak yeridir (G.234/5). Aşağıdaki beyitte şair, aşkı çansız bir kervanın gidemeyeceği tehlikeli bir yol olarak vasıflandırmaktadır:

*Dil ehlerinden tarîk-ı 'ışkda âh u fiğân gitmez
Ki râh-ı pür-mehâlikdür ceressüz kârvoân gitmez (G.216/1)*

Meyhane kapısına/girişine halka asma

*Emrî Divanı'*nda tespit edilen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla meyhanelerin kapısına ya da girişine halka asılması âdeti söz konusudur. Eserde iki beyitte bu âdetten bahsedilmektedir. Şair, gönlünü meyhane-ye, göğe yükselen âh dumanlarını da buranın kapısına asılmış halkaya benzetir (G.105/4). Aşağıdaki beyitte ise leff ü neşre meyhane ile sevgilinin dudağı, meyhane girişine asılan halka ile de sevgilinin zülfü arasında ilişki kurulmaktadır:

*Mey-gede bellü olur halkası olsa asılı
Tuyulur la'l-i lebüñ zülf-i girih-gîrüñden (G.381/3)*

Pabucun dama atılması

Aslında bir deyim olan bu ifade bir âdetten doğmuştur. Ahîlerde yaptığı ayakkabıda hile tespit edilen ustalar yaptıkları ayakkabılar dama

atılmak sureti ile teşhir edilirlerdi (Taner 2009: 196).²⁰ Bir esnafın yaptığı ayakkabının dama atılması o usta için en büyük ayıp olup meslekteki şeref ve itibarını sıfırlar ve müşterisinin azalmasına yol açardı (Pala 2008: 170). Şair, aşağıdaki beyitte bu âdete değinmiştir. Burada pabucu dama atılan “hilal” dir:

*Hilâli añma anuñ başmağı tama atılmışdur
Gümiş na'leynüñe irmez güneş başmaguña degmez (G.212/3)*

Tellalla satış yapma, kayıp bir şeyi bulmak için tellal salma

Emrî Divanı'nda, bir şeyin satılacağını veya herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşıda pazarda yüksek sesle bağırان kimse olan tellal da zikredilir. Eserde, tellalla satış yapılması ve kayıp bir şeyi bulmak için tellal salınmasından söz edilmiştir. Sâkî, rintler için şevk pazarında dolaşan bir tellaldır (Kt.83/2). Emrî, belagat şehrinde nazım hocasıdır ve onun şiirlerini alıp satan nice tellalları vardır (G.169/5). Emrî'nin gönül çocuğunun, sevgilinin dudağında kaybolması üzerine, inleme ve çığlıkları (ile âdeta) gam şehrine tellallar salmıştır:

*Meger tıfl-ı dil-i Emrî femüñle gâib olmuşdur
Figân u nâlesi şehr-i gama dellâller salmuş (G.232/5)*

9. Ölüm İle İlgili Olanlar

Ağlarken saçları çözme

Yaslı kadınlar saçlarını kestikleri gibi, örgülerini de çözerler (Örnek 1971: 84). Bu âdet Anadolu'da hâlen devam etmektedir. “*Ah dumanı başımın üstünde saçlarını çözsün, inilteler inlesin bu gözyaşı dökен gözüüm ağla-*

²⁰ Engin Taner'in anlattığına göre; “Müşterinin şikayeti üzerinde hileli ayakkabı yapan esnaf tespit edilir. Diğer ustaların da gözü önünde, hileli ayakkabı zimba ile delinip, ip bağlanır, ipin ucu damın saçağına tutturulacak şekilde ayakkabı dama atılırdı. Lonca şeyhi dükkânı kapatır, hileli ayakkabı yapan ustanın peştamalı kapının kilidine bağlanırdı.” Engin Taner, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat*, Ankara 2009, s. 196.

sin.” diyen şair, aşağıdaki beyitte matem atmosferini tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır:

*Başumuñ üstinde çözsün saçlarını dūd-ı âh
İñileşsüñ nâleler bu çeşm-i giryân aglasun (G.383/2)*

Kabir üzerine örtü örtme, şehit mezarına kırmızı örtü örtme

Türbe gibi kapalı mezarlarda, kabirlerin üzerinin bir örtü ile örtülmesi hâlen görülen âdetlerdendir. Emrî, gözyaşına boğularak öldüğünün anlaşılması için mezarının mavi bir kumaş ile örtülmesini ister (G.25/4). Şaire göre gökyüzü, kabri üzerine örtülmüş altın benekli mavi renkli bir elbisedir (G.193/5). Sevgilinin hattının gamıyla toz olan (ölen) şair, mezarına yeşil renkli kumaş/çimen örtülmesini arzular (G.30/1, G.564/1). Şair, sevgilisine seslenmekte ve senin yeşil hattının gamıyla ölen kişinin toprağının üstündekini çimen sanma, o kudret eliyle kabrine örtülmüş yeşil bir softur,²¹ demektedir (Kt.340/2). Aşağıya alınan beyitte ise şehitlerinin kabirlerinin kırmızı bir kumaş ile örtülmesi âdeti söz konusu edilmektedir:

*'Aceb mi kan boyarsa gözlerin her demde Emrînüñ
Şehîd-i 'ışkdur merdümleri kabrine al örter (G.198/5)*

Kabir üzerine Kâbe örtüsü örtme

Din ve devlet hizmetinde önemli vazifeler ifa etmiş kişilerin tabutlarının ya da kabirlerinin üzerine Kâbe örtüsü serilmesi günümüzde de varlığını sürdüren bir âdettir. Mardin'in Nusaybin ilçesinde bulunan Hz. Muhammed'in torunu Hz. Zeynelabidin'in türbesindeki kabrinin üzerine 2010 yılında Kâbe örtüsü serilmişti.²² Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 yılında vefat eden annesi Tenzile Erdoğan son yolculuğuna üzerine Kâbe örtüsü örtülen bir tabutla yol-

²¹ "Sof: Yün ve ince tiftik ipliğinden dokunmuş, yıkanıp fırınlanmış sertçe, ince yünlü kumaş [Yıkanıp fırınlanmamışına *ham saf* denir]" İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, s. 2854.

²² bk. Yeni Şafak Gazetesi, 25 Aralık 2010.

lanmıştı.²³ *Emrî Divanı*'nda bu âdetin yer aldığı aşağıdaki beyitte şair, kendini kabri üzerine siyah Kâbe örtüsü örtülmüş aşk padişahu olarak vasıflandırmaktadır:

*Şâh-ı 'ışkâm kabrüm üzre kara Ka'be örtüsü
Âfitâbum sâye-i seng-i mezâr olmuş-durur (Kt.207)*

Kabir ziyareti

Halk arasında merhumun kabrini muayyen hayır-şerde ziyaret etmek çok yaygındır (Doğan 2005: 96). Şair, sevgilisinden öldüğünde kabrini ziyarete gelmesini ister (G.357/5). "*Sevgilinin yanağının güneşinin gamı ile öl(ür)sem, her gün dünyayı aydınlatan güneş kabrimi ziyaret etsin.*" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte şair, güzel bir hüsn-i talîl sanatı da ortaya koyarak bu âdetten bahsetmiştir:

*Ölsem gam-ı mihr-i ruh-ı dil-dâr ile her gün
Hurşîd-i cihân-tâb ide kabrimi ziyâret (G.61/3)*

Mersiye okuma

Bir kişinin ölümü üzerinde duyulan üzüntüyü dile getirmek için şiir yazma ve bunu belli bir nağmeyle okuma eski Türklerden günümüze devam eden bir gelenektir. İslamiyet öncesi dönemde sagu, İslamiyet sonrası dönemde ise mersiye ve ağıt türündeki şiirler bu geleneğin yansımasıdır. Aşağıdaki beyitte Emrî, bu geleneği şiirine mevzu etmiştir. Burada mersiye okuyan ise bülbüldür:

*Derd-i rûy-ı yâr ile yüz yirde komuş yir güli
Kuş diliyle üstine mersiye okur 'andelîb (G.49/2)*

Mezarda, türbede çerağ ya da mum yakma

Ahmet Talat Onay, geçmiş dönemlerde, bir işinin olmasını isteyen kimsenin türbelere, mezârlara mum adadığını, ölümlerden yardım bekle-

²³ bk. Hürriyet Gazetesi, 9 Ekim 2011.

diğini söylemektedir (Onay 2009: 325). Zeki Başar'a göre türbelerde, ocaklarda, yatırlarının manevi meziyetlerine inanılan mezar başlarında mum yakma âdeti hâlen devam etmektedir (Başar 1972: 57). Emrî, ayrılık kılıcı ile katledilmiştir; onun türbesi gökyüzü, güneş ve ay ise bu türbe-
de gece ve gündüz yanan چراغlardır (G.163/3). Mecnûn'un mezarının kenarında açan lale değil kudret eliyle yakılmış bir چراغdır (Kt.165). Şair, ölünce sevgilinin açtığı dağ, sinesinde yanacak ve bu hâliyle onun mezarında yanan bir mum olacaktır (Kt.378). Yıldızlar şairin türbesinin üstünde her gece yanan kandillerdir (G.257/4). Aşağıdaki beyitte ise Emrî, gökyüzünü kabrinde lacivert renkli şişesi olan bir kandil olarak tasavvur etmekte, yeni ay bu kandilin alevi, samanyolu ise fitilidir:

*Lâciverdî şişeden kandıldür kabrümde çarh
Mâh-ı nevdür şu'lesi vü kehkeşânudur fitil (Kt.287/2)*

Mezarların süslenmesi

Mezarların süslenmesi için ağaç, çiçek ve belli otlar kullanılmaktadır. Mezarların başucuna ağaç dikmek, üzerlerine çiçek ekmek, bakımlı otlar yetiştirmek daha çok ilçe ve kentler için söz konusudur. Mezarların süslenmesinde en çok servi, akasya, asma, çam, iğde, kavak ağaçları ile gül, zambak, karanfil, menekşe ve sümbül gibi çiçekler; pelin, arapsaçı vb. otlar kullanılmaktadır (Örnek 1971: 66). *Divan*'da tespit edilebildiği kadarıyla mezarların servi (G.6/1, G.17/3, G.563/2, Kt.90/1), gül (G.398/2, G.466/2), lale (Kt.90/1, G.130/2) ile süslenmesi yer almaktadır. Aşağıya alınan beyitte şair, vücudunu mezara, vücudu üstündeki yaraları ise mezarı süslemek için kullanılan (elif şeklinde olanları) serviyeye, (yuvarlak olanları) laleye benzetmektedir:

*Cismüm üstünde elifle dâg-ı hûnînüm gören
Didi serv ü lâle ile zeyn olmuş bu mezâr (Kt.90/1)*

Mezar taşı, mezar takı, mezar taşına ayet yazma

Mezar taşları; ölümlerin isimlerini, ne zaman doğduklarını, ölüm tarihlerini ve kimi zaman ölüm nedenlerini, mesleklerini, dinlerini gösterir yazıların veya işaretlerin, çeşitli özlü söz, şiir, ayet ve hadislerin bulun-

duğu taşlardır.²⁴ Dert ve bela yüzünden ölmek üzere olan şairin başında yer alan tabip mezar taşı hükmündedir (G.35/4); sevgilinin zülfünün gölgesi ile dudağının yansımından ölen şairin kabrinin toprağı misk, mezar taşı da lal taşı olur (G.199/4). Emrî'nin mezarının başına gelmeyen kişi onun mezar taşının hâl dili ile ne söylediğini idrak edemez (G.434/4). Şair, sevgilinin dudağının gamı ile kabrinde o denli ağlamıştır ki mezar taşı deniz içindeki mercan kayasına dönmüştür (G.471/3). Emrî, kıyamette sevgilisi ile birlikte haşrolmak ister, bunun gerçekleşmemesi hâlinde ise mezar taşı ile göğsünü döğerek gezecektir (G.473/1). Emrî'nin kabri üzerindeki Kâbe'nin kara örtüsü şairin mezar taşının gölgesi hükmündedir (Kt.207). Mezar taşlarının tak biçiminde olanları da vardır. Sevgilinin kaşlarının ayrılığı ile ölmesi hâlinde şair, yeni ayın mezarına tak yapılmasını ister (G.149/3). Âşığın gözünün bebeği, akan gözyaşı nedeniyle boğulmuştur; kaşları ise mezarının takıdır (Kt.452). Aşağıya alınan beyitte ise mezar taşları üzerine ayet yazma geleneği söz konusu edilmektedir:

Cân virürse kaşı sevdâsına mihrâb âyetin
Emrînüñ tâk-ı mezârı üzre tahrîr eyleñüz (G.208/5)

Ölü için helva pişirme

Ölünün ardından düzenlenen hayrat yemeklerinde helvanın önemli bir yeri vardır. Âdeten helvayı merhumun yedisini ve kırkını geçince hazırlarlar (Doğan 2005: 93). “Ölünün canını şirin dudağımla anan ne olur, (çünkü) herkes ölüsünün canını helva ile anar.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte bu âdet söz konusu edilmektedir:

La'l-i şîrînüñle ansañ küştenüñ cânın n'ola
Her kişi halvâ ile añar ölüsü cânını (Kt.479/2)

²⁴ “Osmanlılar döneminde mezar taşları vasıtasıyla ölünün bağlı bulunduğu tarikat, mesleği, memuriyeti, ilmi sınıfı belirtilmiştir. Mezar taşındaki sarık, külâh, başlık bu mesleklerin ifadesi olarak yapılmıştır.” Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s. 406.

Ölüyü çiçekle süsleme

Ahmet Doğan, Orta Asya halklarında ölünün yanına çeşitli çiçekler koyma âdetinden söz eder (Doğan 2005: 79). Aşağıdaki beyitte şair, kendinin süsenle süslenmiş bir ölüye döndüğünü ifade etmektedir. Beyitteki bu ifade yukarıda zikredilen âdetin Anadolu'ya da taşındığını göstermektedir:

*Bir meyyite döndüm kim sûsenle kılalar zeyn
Sançılalı cismümün hançerlerün üstinde (G.495/4)*

Ölüleri kefenlenme, şehitleri kefen yerine kıyafetleri ile defnetme

İslam inancı gereğince ölüleri kefenlenir. *Divan*'da bununla ilgili pek çok beyit yer almaktadır. Bu kefen kimi zaman sevgilinin zülûf ipiyle dikilmiş (G.286/1), kimi zaman da safranlanmış bir kefendir (G.328/1). Kimi zaman âşîğın mezarında biten bir lale (G.348/3), kimi zaman da şafaktır (G.367/3, Kt.362/2). Bazen bir sineğin kanadı (G.382/5), bazen de sevgilinin ayrılık yarasının pamuğudur (Kt.325/1). Emrî'ye göre Ferhad'ın kendi vücudu kendine kefendir (Kt.64). Aşağıdaki beyitte ise şehitlerin kefen yerine kıyafetleri ile gömülmesi âdetinin yansıması görülmektedir:²⁵

*Lâle yoluñda şehîd olduğma
Aña yitmez mi şehâdet kefeni (G.564/2)*

Türbe, türbelere sancak asılması, türbede tespîh çekilmesi, türbedar bulunması

Genellikle mezarlardan üstü örtülmüş olanlara, yani üzerlerine belli tiplerde çatı, kubbe konmuş tek yahut daha fazla gözlü binalar yapılmış olan ve aynı zamanda çevrelerinde duvar, parmaklık vs. ile muhafaza altına alınmış bulunan mezarlara türbe adı verilmektedir. Türbeler çoklukla manevi güç ve meziyetlere sahip kişiler, tarikat alanında yükselmiş kimseler, memlekete büyük hizmetlerde bulunmuş simalar, kahraman-

²⁵ Kefenle ilgili diğer beyitler için bk. G.283/2, G.410/1, G.514/4.

lar ve genel olarak ulu ölüler için yapılmıştır (Başar 1972: 26). Bu geleneğin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Emrî, kendini türbesi gökyüzü olan aşk acısıyla ölmüş bir kişi olarak tasavvur etmiştir (Mst.1/5, G.257/1, G.313/5). Türbelere çeşitli renklerde sancaklar asılır. Şaire göre, sevgilinin sarı kaşının gamından ölenin türbesinde, hilalin sarı bir sancak olması yaraşır (G.176/4). Türbede tespih çekmek, dua etmek de âdettir. Emrî, Samanyolu galaksisini tespih, yıldızları o tespihin taneleri, gökyüzünü türbe, melekleri de o türbede tespih çeken kişiler olarak tasavvur eder (G.257/2). Türbelerde oranın bakımını, mihmandarlığını ve korumasını üstlenen kişiler bulunur. Bunlar türbedar olarak adlandırılır. Aşağıdaki beyitte şair, güneş ve ayın gündüz ve gece türbesini bekleyen türbedarlar olduğunu ifade etmektedir:

*Mihr ü mehdür sanma iki türbe-dârumdur benüm
Birisi ahşama dek bekler birisi subha dek (G.257/3)*

Türbede, mezarda Kur'an okuma

Ölen kişilerin mezarlarında ya da türbelerinde Kur'an okumak, okunan Kur'an'ı da onun ruhuna hediye eylemek günümüzde de gördüğümüz âdetlerdendir. Aşağıdaki beyitte, "Zamane Mecnûn'un ruhunu şad etmek için her gece türbesi üzerinde Ve'l-leyl okur." diyen şair, bu âdeti dile getirmektedir. Burada elbette "ve'l-leyl" ifadesi ile Leylâ da kastedilmektedir:

*Şâd itmek için ruhunu her gice zemâne
Ve'l-leyl okur türbet-i Mecnûn üzerinde (G.484/4)*

Yas tutma, yas için siyah giyme, ağlama

Eski Türklerde ölenin ardından ona uygun defin ve yas törenleri düzenlemek, bu törenlerde ağıt yakmak, bağırarak ağlamak, saç baş yolmak, elbise parçalamak gibi değişik âdetlerin olduğu bilinmektedir. Bu âdetler bugün de Anadolu'nun bazı yörelerinde yaşamaktadır. Anadolu'da yas rengi karadır (Örnek 1971: 84). Emrî, bülbülün solmuş gül için yas tutmamasını, onun şivene değmeyeceğini bilmesine bağlar (Kt.381/2). Şair, sevgilinin zülfünün ve hattının siyah olmasını, kana

susamış gözünün helak ettiği günahsızlar için yas tutmaları olarak yorumlar (G.88/1). Sevgilinin kaşlarının siyah olmasının sebebi de gamze okları ile âşıkları öldürmesi ve bunun üzerine kaşlarının yas tutması şeklinde açıklanır (G.120/2). Emrî'yi sevgilinin misk kokulu zülfünün arzusu toprak etmiştir; bu sebeple bağdaki sümbüller karalar giymekte, nisan bulutu da ağlamaktadır (G.383/5). Şair, sevgiliden bela ve dert ile Emrî'yi öldürüp, (Emrî'yi sevenleri) gözü yaşlı bırakmamasını diler (G.374/5). Aşağıya alınan beyitte, sevgilinin ayrılığı ile ölen kişinin kabrinin başındaki bir lale midir yoksa kanlar ağlayan kan dolu bir göz müdür, şair bundan emin olamaz:

*Lâle midür fûrkatüñde ölenüñ kabrinde yâ
Kanlar ağlar hâline bir dâde-i pür-hûn midur* (G.114/4)

10. Yazı (Hat), Edebiyat ve Haberleşme ile İlgili Olanlar

Kâğıda mustar çekme ve kâğıdı mühreleme

Mıstar, bir mukavva üzerine gerilmiş satır şeklindeki ibrişimlerden ibaret olan ve sayfalara cetvel ve kalemle çizilmeden satır yapmaya yarayan araçtır (Sefercioğlu 1990: 5). Bu araçla yapılan işleme mustar çekmek denir. Şair dört beyitte mustarı şiirine konu eder. Emrî'nin yüzü sayfa, göz yaşları kâtip, kirpikleri ise mıstardır (G.106/5). Gönül sevgilinin eşliğinde secde ayetini yazarken şairin alnındaki çizgiler mustar vazifesi yapmıştır (G.343/2). Gül bahçesi sayfasına Emrî, sevgilinin ayva tüylerinin vasfının yazarken, çemen yeşil bir iple mustar çekmiştir (K.2/25). Tabiatın kudret ipi ile mıstarlandığını gören kış mevsimi onun üzerine kardan gümüş serpmiştir (K.1/2).

Mühre, aharlı ve aharsız kâğıtların eczasını sıkıştırmak ve pütürlerini gidermek için kullanılan çakmak taşı, cam, deniz kabuğu gibi maddelerden yapılan ve aynı zamanda altın parlatmak için de kullanılan bir araçtır (Sefercioğlu 1990: 7). Bu araçla yapılan işleme mührelemek denir. Şair, iki beyitte mühreden bahseder. Her ikisinde de çiğ tanesini mühre olarak tahayyül etmiştir. İlk beyitte sonbaharın göstergesi olan hazan yapraklarının üzerindeki çiğ taneleri mühre olarak değerlendirilmiştir (K.1/1). Aşağıya alınan diğer beyitte ise şair, goncayı la'l renkli hokka,

çiğ tanelerini ise gümüşt en mühreler olarak görmekte, sabah rüzgârını da bunları gül meclisinde oynatan bir hokkabaz olarak nitelendirmektedir:

Gonca la'lîn hokka sîmîn mührelerdir jâleler
Oynadur gül meclisinde hokka-bâz olmuş sabâ (G.11/2)

Kitapların sayfa kenarlarına şerh yazma

Eskiden açıklanmasına gerek duyulan bazı kitaplar şerh yahut haşiyelerle birlikte tertip edilirdi. Bu durumda sayfa kenarlarında “cetvel”le sınırları tespit edilen kısmın içine asıl metin, kenarda kalan kısımlara da satırlar çapraz gelecek şekilde ve asıl metinden daha küçük ve sık bir yazı ile şerh veya haşiyeler yazılırdı (Şentürk 1993: 183). Şair, dilim dilim olmuş sinisini sevgilinin keskin kılıcıyla şerh edilmiş, çizilmiş dert kitabı şeklinde tasavvur ederek bu geleneği şiirine konu etmiştir:

Şerhalarla sîne-i Emrî kitâb-ı derddür
Şerh idüp çizdi anı şemsîr-i bürrânunî seniün (G.263/6)

Mektubun mühürlenmesi, iple sarılması

Mektuplar yazan kişi tarafından mühürlenir böylece mektubu kimin gönderdiği şüpheye mahal vermeden anlaşılırdı. Emrî, kendisi için padişah hükmünde olan sevgilisinin gönderdiği mektubun mührünü öper (Kt.89/3). Onun yazdığı mektuba kırmızı mühür vurmasının sebebi sevgiliye nazikçe merhaba etmek istemesidir (Kt.14/2). Şairin aşağıya alınan beytinden anlaşıldığı kadarıyla mektubun iple sarılması âdeti de vardır. “Gücünü kuvvetini yitirmiş canım ayva tüylerinle zülfüne dolaşır, bu âdettir ki mektuba ip sarılır.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte Emrî, bu âdeti açıkça dile getirmektedir.²⁶ Burada şair, canını mektup, sevgilinin ayva tüyleri ile zülfünü de mektuba sarılan ip olarak tasavvur etmiştir:

Hattuñla zülfüne tolaşur cân-ı nâ-tüvân
‘Âdet budur ki sarıla mektûba rîsmân (G.352/1)

²⁶ Benzer örnek için bk. G.398/4.

Şiir mecmuası teşekkülü

Beğenilen şiirlerin bir araya getirilerek bir mecmuada toplanması divan edebiyatında şiir mecmularının teşekkülünü doğurmuştur. Bugünkü antolojilerin atası olarak kabul edilebilecek bu mecmualar elbette ki şiirleri bir araya getiren kişinin de şiir zevkini yansıtmaktadır. Emrî, “Gonca mecmuasını açıp bülbüle sundu, bülbül o güzel gül karşısında bin şiir okudu.” diyerek bu âdete temas etmiştir:

*Mecmû'asını gonca açup sundı bülbüle
Karşuñda okıdı gül-i ra'nâ hezâr şî'r (G.200/3)*

Yazıya kum (rîg) dökme

Eskiden mürekkepleri kurutmak için yazı üzerine boyanmış ince kum dökme âdeti. Fermanlara, beratlarla altın zerrelere dökülürdü. Bu kuma rîg derlerdi (Onay 2009: 390). Emrî, hattatlığı ile meşhur Yakut'un (öl. 1298) yazdığı yazıların üzerine kum serpmesini, sevgilinin hattına misal teşkil edemeyeceğini bilmesi yüzünden gerçekleştirilen bir eylem olarak değerlendirir (G.261/3). Emrî'nin teni, yazı (hat) üzerine kum ekildiğini bildiği için sevgilinin hattının arzusu ile toz olmuştur (G.456/2). Şairin âhı yeryüzü levhasının üstüne yazılan yazıya kum yerine kıvılcım saçmaktadır (G.134/5). Aşağıdaki beyitte ise şair, gökyüzündeki yıldızları siyah bir kâğıt üzerine saçılmış kum olarak tasavvur etmektedir:

*Felek kâğıd sevâd-ı leyl vasf-ı baht-ı merdümdür
Saçılmış aña rîk-i zer görinen sanma encümdür (Kt.157)*

11. Diğer Âdet ve Gelenekler

Ağızda taş tutma

İstenmeyen sözlerin söylenmesini önlemek için ağza taş, bakla gibi nesnelere konur idi. Ağza taşın konulma amacı hem sır niteliğindeki sözlerin söylenmesinin önüne geçmek hem de lüzumsuz, kaba ve kötü söz söylenmesini engellemektir. Bu gayeyle Hz. Ebûbekir'in ağzında taş taşı-

dığı kaynaklarda belirtilmektedir (Seyyid Eyyûb 2009: 19).²⁷ Bununla bağlantılı olarak dilimizde hâlen yaşayan “Ağzındaki baklayı çıkarmak” deyimini gizlenen bir şeyin açıklanmasını dile getiren bir deyimdir.²⁸ “Yüzük, (senin) ağzının sırrını açık etmekten korktuğu için devamlı ağzı içinde taş taşır.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir aşağıdaki beyitte şair, bir taraftan ağızda taş tutma âdetini şiirine konu ederken diğer yandan yüzükte taş bulunmasını güzel bir sebebe bağlayarak hüsn-i talîl yapmıştır:

*Hâtem idem diyü korkar agzuñuñ sırrını fâş
Anuñ için götürür dâyim dehâni içre taş (Kt.224/1)*

Ayak teri verme/alma

Ayak teri bir yere gönderilen kişiye bahşış babında verilen ücrettir (Pakalın 1993: I/119). Aşağıdaki beyitte sâkî, şevk pazarında rintlerden ayak teri olarak can nakdini alan bir tellal olarak tasavvur edilmiş ve böylece ayak teri alma âdeti dile getirilmiştir:

*Rindlerden nakd-i cân ayak teri alur müdâm
Şevk bâzârında sâkî kim ayak dellâldur (Kt.83/2)*

Aynaları miskal (saykal) ve külle/tozla cilalama

Eskiden metal eşyaları ve yine metalden yapılan aynaları parlatmak için saykal vurulmuş (Kaya 2010: 176). Emrî, güneş aynası gönlümün

²⁷ Bu konuyla ilgili *Menâkıb-ı Çihâr-yâr-i Güzîn*'de şu olay anlatılır: “Hz. Ebûbekir, Hz. Muhammed’in huzurunda otururken birisi Hz. Ebûbekir’e yakışsız sözler söyler. Bir noktada Ebûbekir dayanamaz ve ona cevap verince, Hz. Muhammed kalkıp gider. Ebûbekir onun arkasından yetişip niçin gittiğini sorar ve bunun üzerine Hz. Muhammed, O hayâsız sana söz söylerken Allah bir melek göndermişti o kişiyi kovacak idi, sen o şahsa cevap verince melek gidip Şeytan geldi. Ben Şeytan’ın olduğu yerde durmam dedi. O günden sonra Hz. Ebûbekir ağzına bir taş koymaya başladı. Söz söyleyeceği zaman ağzındaki taşı çıkarır öyle konuşurdu.” Seyyid Eyyûb bin Sıddîk, *Menâkıb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn*, Hakikat Kitabevi, İstanbul 2009, s. 19.

²⁸ Deyimle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İskender Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 10-12.

dumanından paslanınca ona yeni ay miskalı ta sehere kadar cila vurur demektedir. Burada güneşin batması onun paslanması, doğması ise cilalanması şeklinde yorumlanmıştır; muskala benzeyen şekli sebebiyle de ay sehere kadar güneşi cilalayan bir unsur olarak ele alınmıştır. Güneşin paslanmasına sebep olarak da şairin âhının dumanı gösterilmiş böylece hüsn-i talîl sanatı yapılmıştır (G.19/5). Zamanla; hava teması, el sürülmesi gibi etkilerle kararan aynalar kül sürülerek de parlatılırlardı (Şentürk 1993: 183). Emrî için sevgilinin ayağının tozu göz aynasına cila veren bir unsurdur (Kt.7/3). Aşağıdaki beyitte ise şair, uyanır uyanmaz gözünün önüne sevgilinin misk kokulu ayva tüylerinin hayalinin gelmesi ile gözlerinin parladığını dile getirir ve bu durumu külün/tozun aynadaki pası silmesi ile irtibatlandırır:

*Gözüm açıldı hayâl-i hat-ı müşgînüñ ile
Rûşen oldu ki gubâr âyinede komaz jeng (G.290/3)*

Çocuğa akça takma

Küçük çocukların saçlarının önüne nazar boncuğu ile altın veya gümüş para bağlamak yahut sünnet çocuklarının, hâfıza çıkacak gencin takkesi kenarına altın dizisi dizmek âdettir (Onay 2009: 49-50). Ayrıca bugün olduğu gibi, eskiden çocuk doğduğunda ziyaret edilerek aile tebrik edilir ve yakınlığına göre çocuğa para, altın gibi şeyler takılırdı (Kaya 2010: 145). Emrî'nin gözü sevgilinin hayal çocuğunu görünce başına basar ve onun başına kirpik ipliyle akça takar. Burada sevgilinin hayal çocuğunun başına kirpikle takılan akça şairin gözyaşından başka bir şey değildir:

*Hayâlüñ tıflını gördükde bagrama basar çeşmüm
Başına rişte-i müjgân ile akça takar çeşmüm (G.335/1)*

Dilencilerin ve dilenci abdalların hırkalarına dinar, akça vb. para dikmeleri

Emrî'de tespit edilen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla dilenciler ve dilenci abdallar hırkalarına dinar, akça vb. para dikmekteydiler. Muhtemelen bu onların paraya ihtiyacı olduğunu gösteriyordu. Şair, yanak-

larını gören kişinin kendini, hırkasına pek çok para dikmiş abdala benzeceğini ifade eder (G.90/3). Aşağıdaki beyitte ise Emrî, bir dilencinin hırkasına dinar dikmesi gibi vücudunun yanına dağlar yaktığını ifade etmektedir:

*Şol gedâ gibi ki dînâr diker hırkasına
Dâğlar yakdı bu Emrî yine pehlû üzre (G.456/5)*

Gül suyunu güneşte bırakma

Güzel kokmasının yanında hekimlikte de kullanılan gül suyunun olgunlaşması için güneşte belirli bir müddet bırakılması gerekir. Bu işlem gülün renginin ve kokusunun içine konulduğu suya geçmesini sağlar. “(Ey sevgili) yaş dolu gözümü yanağından ayırmıyorum çünkü gülsuyu şişesi güneşe karşı durdukça güzel olur.” şeklinde nesre aktarılabilecek beyitte şair, bu duruma işaret etmektedir. Burada Emrî, gözünü şişeye, gözyaşını gülsuyuna sevgilinin yanağını ise güneşe benzetmektedir:

*Çeşm-i pür-eşkiim anuñçün ‘ârızından ırmazın
Hûb olur turdukça güne karşı şîşe-i gül-âb (G.39/3)*

Kabakla yüzme

Suda yüzmeyi henüz öğrenemeyenler bellerinin iki tarafına birer kabak asarlar. Bu suretle muvazene temin ederek yüzme öğrenirler (Onay 2009: 258). Günümüzde bu iş için can simidi, can yeleği ya da şişe kolluklar kullanılmaktadır. Ancak Emrî'nin yaşadığı dönemde bu amaç için kabağın kullanıldığı görülmektedir. “Gökyüzünde görünen güneş ve ay değildir, (onlar) Emrî'nin gözyaşı denizinde yüzen feleğin (yüzmek için kullandığı) iki kabaktır.” diyen şair, ne büyük bir acı içinde olduğunu ve bu acı sebebiyle ne kadar ağlayıp inlediğini vurgulamak için mübalağa sanatı ekseninde bu âdeti söz konusu etmiştir:

*Hurşîd ü meh degül görinenler felek yüzer
Bahr-i sirîşk-i Emrîde iki kabag-ile (G.427/5)*

Kan bahası verme

Kan bahası, diyet ödemek ya da kan bedeli vermektir. Diyet ödemek İslam hukukuna ait bir uygulamadır ve öldürme, yaralama suçunun karşılığında suçludan uygun miktarda para ya da mal alınması biçiminde uygulanır (Özkan 2007: 335). Şair, bu gelenekten iki yerde bahsetmektedir. Emrî, her ikisinde de şarap ve kan arasındaki renk bakımından benzerlik ilişkisini ön plâna çıkarmıştır. Bunlardan birincisinde şair, içkiye ödenen parayı kan bahası olarak ifade etmektedir (Kt.227). Aşağıya alınan ikincisi ise “*Şu şarap ki cana can katan dudağa benzerliği var, (onun) bir katresi(nde) bin Cem'in kan bahası var(dır).*” şeklinde nesre aktarılabilir:

*Şol bâde kim şebîh-i leb-i cân-fezâsı var
Bir katresi hezâr Cemüñ kan bahâsı var (Kt.69)*

Kan kardeşliği

Aynı anne babadan olmadığı hâlde birbirinin kanını emerek veya yalayarak kardeşlik andı içmek şeklindeki uygulamaya kan kardeşliği denmiştir (Özkan 2007: 337). Emrî, “*Ey sanem, dudağın ile kadeh kan yalaşıp kardeş oldular*” diyerek bu âdeti şiirinde ele almıştır:

*Kan yalaşıp lebüñ ile sâgar
Oldılar ey sanem birâderler (Kt.192/1)*

Kurtuluş akçası

Esir düşen kişiler esaretten kurtulmak için bir bedel öderlerdi. Buna kurtuluş akçası (akça-i halâs) denilirdi. “*Gerçi gözyaşı dolu gözlerim onun için çok akça döktü (ama) zülfünün bağından miskin gönlüm kurtulamadı.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılacak beyitte bu gelenekten bahsedilmektedir:

*Bend-i zülfüñden dil-i miskînüm olmadı halâs
Gerçi anuñçün çoğ akça dökdî çeşm-i eşk-bâr (G.89/4)*

Külâh atma

Sevinç verecek bir haber alınca fes, şapka gibi serpûşu baştan çıkarıp havaya atmak, felâket haberi karşısında yere vurmak Türklerin âdetidir (Onay 2009: 302). Aşağıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla sadece sevinç verecek haber alınca değil, sevince neden olan her durumda külâh havaya atılabilir. Bu beyitte sevgilinin kapısının toprağına yüzünü süren ay ve güneşin bu eylemin verdiği mutlulukla külâhlarını gökyüzüne attıkları ifade edilmekte ve böylece hüsn-i talîl sanatı da yapılmaktadır:

*Yüz sürdi meh ü mihr o şehüñ hâk-i derine
Her birisi atdı külehin çarh-ı berîne (G.486/1)*

Papağana konuşma öğretme

Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmıştır. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenince konuşmaya başlamıştır. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenmiştir (Pala 1995: 545-546). Emrî, sevgilinin ayva tüylerini papağanı dile getiren, konuşuran bir ayna olarak tasavvur etmiştir (G.12/4, G.150/4). Aşağıdaki beyitte ise şair, gözünü ayna, şaire kötü sözler söyleyen sevgilinin dudağını papağan olarak tahayyül etmektedir. Beyti şöyle nesre aktarmak mümkündür: “Papağan ayna görünce tatlı söz söyler, (ancak) sevgilinin la’l renkli dudağı gözüme karşı acı hakaretler etmektedir.”

*Düşnâm-ı telh ider gözüme karşı la’l-i yâr
Tâtî ki âyine göre şîrîn-keîâm olur (Kt.67/3)*

Ayna sayesinde bazı kelimeleri telaffuz eden papağana ödül olarak şeker verilir ve böylece konuşması teşvik edilmiştir (Çetindağ 2009: 453). Papağanın tatlı dilli oluşu da buna bağlanır (Pala 1995: 546). Emrî, kendini ağzında şeker olan bir papağana benzetir (G.240/2). Kırmızı bir papağan olan sevgilinin ağzında kudret eli ile konulmuş şeker vardır (Kt.397). Kırmızı bir papağana benzeyen ve daha çocuk yaşta olan sevgilinin şirin sözleri sevgilinin diline sürekli şeker vermektedir (G.97/1).

Aşağıdaki beyitte ise papağanın ayna ve şekerle konuşturulması birlikte konu edilmektedir. Bu beyitte şair, sevgilinin ayna hükmündeki yanağı ile şeker hükmündeki dudağını gören papağanın konuşacağını ifade etmiştir:

*Karşulaşsa sen ruh-ı âyîne-i zîbâ ile
Ey şeker-leb söyleşürdüñ tâtî-i gûyâyile (G.448/1)*

Parmağa ip bağlama

Bazı insanların yapmayı istedikleri ve plânladıkları bir şeyi unutmamak için işaret olmak bakımından parmaklarına ip bağlamaları âdeti vardır (Deniz 2004: 275). Parmağa ip bağlama âdeti “rişte be-engüşt besten”²⁹ olarak aynı anlamda Farsçada da vardır ve bir deyim niteliğindedir. Farsçada “bir şeyi hatırlamak” anlamında deyim olarak kullanılan bu söz bugün Türkçede nitelik değiştirerek, günlük hayat içerisinde uygulanan bir âdet hâline gelmiştir (Dilçin 1999: 299). Emrî, kendine vefa vadeden sevgilinin bunu unutmaması için sevgilinin parmağına can ipliğini bağlamaya razıdır (G.553/5). “Zayıf benim, can parmağına sevgiliye ulaştığında beni ansın diye iplik bağladı.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir. aşağıdaki beyitte de benzer bir hayal söz konusudur:

*Vasl olduğunda yâra beni añasın diyü
Cân barmagına bağladı iplik ten-i nizâr (G.75/2)*

Sevgilin saçının saklanması

Hâlen devam eden âdetlerden biri olan sevgilinin saçının saklanması ya da âşığın sevdiğinin saç tellerini üzerinde taşıması aşağıdaki beyitte söz konusu edilmektedir. Beyti şöyle nesre aktarabiliriz: “(Mumun içindekini) fitil sanmayın, mum (senin) saçının telini mumlayıp yüz ihtiram ile koynunda götürür.”

*Fitil sanma saçun riştesini mûmlayup
Yüz ihtirâm ile koynunda götürür her şem’ (Kt.240/2)*

²⁹ “رشته به انگشت بستن”

Yüzükte zehir taşıma

Canlı olarak ele geçmekten çekinen insanlar yüzükte zehir taşırdı. Bunlar yakalandıklarında yüzüklerinde bulunan bu zehri içerek hayatlarına son verir, böylece tabi tutulacakları olumsuz muamelelerden ve bu muameleler sebebiyle söyleyebilecekleri sır mahiyetindeki bilgileri vermekten kurtulurlardı. Aşağıdaki beyitte “*Ey peri, yüzükte zehir hazır bulundurulduğu gibi ağzında acı söz gizlidir.*” diyen şair, sevgilisinin ağzını yüzüğe ondan gelen olumsuz yanıtı da zehre benzetmektedir:

*Hâtemde zehr ta’biye olunduğı gibi
Muzmerdür ey perî dehenüünde cevâb-ı telh (G.66/2)*

Sonuç

*Emrî Divanı’*nda oldukça zengin kültürel malzeme mevcuttur. Tespit edilebildiği kadarıyla eser yüzün üzerinde âdet ve geleneği barındırması bakımından halk kültürü araştırmaları için zengin bir kaynak niteliğindedir.

Emrî, dönemindeki âdet, gelenek ve uygulamaları çok iyi bir biçimde gözlemlemiş ve şiirinde ele almıştır. Bunları kimi zaman şiirinde doğrudan verirken sıklıkla sanatının içinde mezcetmiştir. Şair, bu bağlamda âdet ve gelenekleri muhtelif hayal ve tasavvurlara konu etmiş bunların bir kısmını da ortaya koyduğu tasavvura delil göstermiştir.

*Divan’*daki muhtelif âdet ve gelenekler arasında özellikle “din, tasavvuf, inanç ve inanışlarla ilgili olanlar” ile “saray, devlet yönetimi ve askerlikle ilgili olanlar” diğerlerine göre daha ziyade zikredilmiştir.

Tespit edilebilen âdet ve geleneklerin bir kısmı artık günlük hayatın silinmiş, bir kısmı ise değişerek, bir kısmı ise hiç değişmeden günümüze kadar gelebilmiştir.

Her kültürel unsurun bir varlık nedeni vardır ve hiç kuşkusuz bunların büyük bir bölümünün kökeni geçmişe dayanmaktadır. Bunların tespiti geçmişle, yaşanan zaman arasındaki bağı sağlam bir biçimde kurmak ve bugünkü kültürü şekillendiren unsurları belirleyebilmek adına oldukça önemlidir. Bu gayeyle içinde oldukça fazla malzeme barındıran divan şiirinin hakkıyla ele alınıp değerlendirilmesi şarttır.

Kaynakça

- ABDÜLAZİZ BEY (2002), *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, I-II, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AFYONCU, Erhan (2009), "Sipahi", *DİA*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, s. 256-258.
- ALBAYRAK, Nurettin (2010), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ALİ RIZA BEY, Balıkhane Nazırı (Yılı yok), *Bir Zamanlar İstanbul*, Haz.: Ni-yazi Ahmet Banoğlu, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- ARTUN, Erman (2005), *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AYVERDİ, İlhan (2008), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BAKTIR, Mustafa (1998), "Hutbe", *DİA*, XVIII, İstanbul: TDV Yayınları, s. 425-428.
- BAŞAR, Zeki (1972), *İçtimai Âdetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlinde Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- BOZKURT, Nebi (1995), "Eman" *DİA*, XI, İstanbul: TDV Yayınları, s. 75-77.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, I-V, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2009), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇIBLAK Nilgün (2004), "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı, ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S. 15, s. 103-125.
- ÇIKMAN, Zeki (1977), *Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2011), "Divan Şiirinde Karga", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 24, s. 131-178.
- DENİZ, Sebahat (2004), "Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli", *Saç Kitabı*, Editör: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 262-314.
- DERNSCHWAM, Hans (1987), *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev.: Yaşar Önen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DİA* (1988-2012), I-XL (Neşri devam etmektedir), Ankara-İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- DİLÇİN, Cem (1999), "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri" *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Editör: Mehmet Kalpaklı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 295-299.
- DOĞAN, Ahmet (2005), *Adetler, İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DURDU, Aydın (2010), "Hatay Nusayrilerinde Eren İnanıcı ve İnanç Merkezleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, s. 255-266.
- GENÇ, Yusuf İhsan (1988), *Osmanlılarda Beratlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖÇ, Ahmet (2002), "Kurban", *DİA*, I XXVI, İstanbul: TDV Yayınları, s. 433-435.
- KANAR, Mehmet(1993), *Farsça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Birim Yayınları.
- KÂNDEHLEVÎ, M. Yûsuf(1990), *Hayatü's-Sahâbe*, IV, İstanbul: Divan Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2003), *The Dîvân of 'Azmi-zâde Hâletî*, Harvard: Turkish Sources XLIX.
- KAYA, Doğan (2007), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Hasan (2010), "Azmi-zâde Hâletî Divanı'nda Âdet ve Gelenekler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 133-183.
- KAZAN, Şevkiye (2005), "Klâsik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi", *Milli Folklor*, Yıl 17, S. 68, s. 166-179.
- KOÇU, Reşad Ekrem (1967), *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2005), "Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler", *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 353- 367.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (2000), *Burhân-ı Katı*, Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara: TDK Yayınları
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (2013), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, I-II (Neşri devam etmektedir), Haz.: Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- OCAK, Ahmet Yaşar (1992), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalendarîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OKAY, Orhan (1999), "Eski Şiirimize Yaklaşmak", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Editör: Mehmet Kalpaklı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 384-387.
- ONAY, Ahmet Talât (2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü -Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı-*, Haz.: Cemâl Kurnaz, İstanbul: H yayınları.
- ORAL SEYHAN, Tanju (2003), "Memlük Kıpçakçasıyla Yazılmış Du'â'ü's-Seyfi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, S. 9, s. 141-174.
- OZANSOY, Halit Fahri (1968), *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1979), *Geleneksek Kültürümüzde Çocuk*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZER, Kemal (1946), *Balıkesir Halk Âdet ve İnanmaları*, Bursa: Ant Basımevi.
- ÖZKAN, Ömer (2007), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1999), "Osmanlı'nın Düzeni ve Edebiyatı" *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Editör: Mehmet Kalpaklı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 253-258.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2004), "Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi", *Saç Kitabı*, Editör: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 240-261.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2006), "Meyve ile İlgili Âdetler", *Meyve Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmén, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 563-578.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul: MEB Yayınları.
- PALA, İskender (1995), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Üçüncü Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA, İskender (2007), *Ah mine'l-Aşk*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PALA, İskender (2008), *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: Kapı Yayınları.

- SARAÇ, Mehmet A. Yekta, *Emrî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128328/h/emridivani.pdf> (10.05.2012).
- SEFERCİOĞLU, Nejat (1990), "Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışları (5)", *Yeni Defne*, S. 102-103, s. 2-7.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2004), "Divan Şiirinde Tarak ve Ayna", *Saç Kitabı*, Editör: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, s. 203-239.
- SEYYİD EYYÛB bin Sıddîk (2009), *Menâkıb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn*, İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- SÛDÎ Efendi (H.1276), *Şerh-i Gülistan*, İstanbul: Dârü't-tıbâati'l-âmire.
- ŞENTÛRK, Atillâ (1993), "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, S. 495, s. 175-188.
- TANER, Engin (2009), *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat*, Ankara.
- TAYERİ, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOLASA, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOPALOĞLU, Bekir (2001), "İsm-i A'zam" *DİA*, XXIII, İstanbul: TDV Yayınları, s. 75-76.
- TÛRK, Hüseyin (2010), "Nusayrilerde Hızır İnanç", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, s. 225-242.
- ULUDAĞ, Süleyman (1977), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- ÛNAL, Sadettin (2001), "Kabe", XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, s. 14-21.
- ÛZÛM, İlyas (2002), "Kızılbaş", XXV, İstanbul: TDV Yayınları, s. 546-557.
- YEKBAŞ, Hakan (2009), "Zâtî Divanında Halk İnanışları", *Turkish Studies*, Volume 4/2 Winter 2009, s. 1117-1157.
- YILMAZ, Fehmi (2005), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- YILMAZ, Fehmi (2010), *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- YÛCEL, Ünsal (1999), *Türk Okçuluğu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ZÛLFE, Ömer (2005), "Hızır Duası", *Türk Edebiyatı*, İstanbul, S. 377, s. 18-19.